№ 63 ՈՒՐԲԱԹ, 22 ՄԱՐՏԻ

1913
ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ" Сергіевская ул., № 5.
Tiflis, Rédaction „Mschak"
Խմբագրատան տելեֆօն № 2—58.

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզվով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են ւ բաքանչիւր տողատեղին 10—20 կոպ.
Տպարանի տելեֆօն № 67.

ՈՒՐԲԱԹ, 22 ՄԱՐՏԻ № 63

ՊԱՊԻՐՕՍՆԵՐ ԳԱԼԼԻԱ „ԿՕՄԷՏԱ" ԸՆԿ.
— ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ: —
25 հատը—15 կոպ., 10 հատը—6 կոպ. (և. ու.) 986. 0—25

ՄՇԱԿ

Հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція „МШАКЪ".
TIFLIS, Rédaction du journal „MSCHAK".

ԱՊՐԻԼԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՑ ՎՃԱՐԸ 8 ՌՈՒԲ.

Բաժանորդագրվել կարելի է իւրաքանչիւր ամսի 1-ից սկսած:

Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաև հին հասցէն և 40 կ. նամականիշ: ՀԻՆ ՀԱՍՑԷՆ և 40 կ. չուղարկողների խնդիրները՝ հասցէն փոխելու վերաբերմամբ՝ ԿԸ ԹՈՂՆՎԵՆ ԱՆՀԵՏԵՒԱՆՔ:

Յայտարարութիւնների համար պէտք վճարել I երեսի վրա իւրաքանչիւր տողատեղին (պետիտ)—20 կ., IV երեսի վրա—10 կոպ.:

Կովկասից դուրս գտնվող անձերի և հիմնարկութիւնների յայտարարութիւնները բացառապէս ընդունվում են՝ Մոսկվայում—Центральная Контора Объявленій Торг. Дома Л. и Э. Метцль и Ко, և նրա բաժանմունքներում—Պետերբուրգում՝ Морская, 11, Վարշավայում՝ Маршальковская, 130, Վիլնոյում՝ Большая, 38, Պարիզում՝ 8 Площадь Биржи.

1913 թւի տարեկան բաժանորդները, որոնք առ 1-ն յունվարի 1914 թ. լրիւ վճարած կլինեն բաժանորդավճար 10 րուբլին, ձրիաբար կը ստանան հետևեալ 2 գրքերը. 1) «Մշակ» և հայ կինը» և 2) «Մշակի» քառասնամեակ»:

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ.

Կիրակի, մարտի 24-ին, ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՈՒՊՐԱՎԱՅԻ ԴԱՀԼԻՃՈՒՄ
տեղի կունենայ
ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ շարունակութիւնը
Ժողովի սկիզբն է երեկոյեան ժամը 7-ին:
(կ.) առ. 230. 2—1

ԲԵՐԼԻՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Գ. Գ. ՄԵՀՐԱԲԵԱՆՑ
Ներքին հիւանդութիւններ՝ առանձնապէս կրծքի, ԹՈՔԱԽՏԻ և սրտի: Բժշկութիւն նաև ՏՈՒԲԵՐԿՈՒԼԻՆՆԵՐՈՎ, ՌԱԴԻՈ պրեպարատներով և վերաբուժական միջոցով՝ ՊՆԵՎՄՕՏՕ-ՐԱԿՍՈՎ:
Ընդունելութիւնը ամէն օր, առաւօտեան ժամը 9—1-ը և երեկոյեան ժամը 5—8-ը:
Չքաւորներին առ. ժամը 9—10-ը ձրիաբար:
Սօլօլակ, Բէհբութեան փող. № 23 (անկիւն Դանովսկայա): Հեռախօս 7—92.
(ա. օ.) առ. 92. 100—35

ՉԸ ԿԱՅ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

II

Ո՞վ է մեզանում կազմում վիճակագրութիւնը:

Ո՞վ է մեզանում ժողովում այն տեղեկութիւնները, որոնք յետոյ մտցվում են վիճակագրական աղիւսակների մէջ:

Ոստիկանութիւնը:

Ոստիկանութիւնն է վիճակագրութեան հիմնական նիւթերը հաւաքում և ուղարկում նահանգական վիճակագրական կոմիտեաներին:

Երբ այդ նիւթերը համապատասխան են իրականութեան, այն ժամանակ նրանց տուած ցուցումները պիտանի են և կարող են որևէ նշանակութիւն ունենալ զանազան եզրակացութիւնների համար: Իսկ երբ նրանք անհարազատ են, կեղծ են, հնարովի են, այն ժամանակ նրանք ոչ միայն օգտակար չեն, այլև վնասակար, որովհետև նրանք խեղաթիւրում են կեանքի երևոյթների արտայայտութիւնը և տալիս բոլորովին անհամապատասխան լուսաբանութիւն:

Եւ այդպէս է մեր վիճակագրութիւնը:

Նա սխալ գաղափար է տալիս մեր կեանքի երևոյթների մասին:

Եւ ուրեմն՝ այն եզրակացութիւններն էլ, որ մենք քաղում ենք վիճակագրական թւերից, ներկայանում են իբրև անհիմն, անտեղի, սխալ մակաբերութիւններ կենսական հարցերի մասին:

Շնորհիւ ճիշդ թւերի և ստոյգ տեղեկութիւնների բացակայութեան՝ մենք անկարող ենք համեմատութիւններ անել մեր անցեալ և ներկայ կեանքի երևոյթների միջև, պարզել օրգանական յարաբերութիւնները նրանց մէջ, ուրուագծել որոշ փոփոխութիւնների և հոսանքների ույժը անտեսական կեանքի մէջ և մշակել կուլտուրական գործունէութեան համար աւելի կատարեալ միջոցներ:

Մեր երկրում մի քանի տարիներից ի վեր Կովկասեան Գիւղատնտեսական Ընկերութիւնը փորձ է անում ժողովել մեր երկրի զանազան վայրերից տեղեկութիւններ անկետների միջոցով, այսինքն՝ դիմելով թղթակիցներին մի շարք հարցերով անմիջական պատասխան ստանալու նպատակով:

Այդպիսի անկետներ կատարում է մեծ չափով Ամերիկայի Միացեալ Պետութիւնների կառավարութիւնը և աւելի փոքր չափով եւրոպական միւս պետութիւնները:

Անկետներով տեղեկութիւններ ժողովելը ունի իր լաւ կողմը, մանաւանդ այն դէպքերում, երբ շատ կարևոր է որոշ երևոյթների որակական ուսումնասիրութիւնը և լուսաբանութիւնը:

Բայց լիակատար վիճակագրական նկարագիրների և ամփոփումների համար՝ դա բաւական չէ:

Վիճակագրութեան պահանջները աւելի լայն են. Ս. Քալանթար

Ի ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ «ՄՇԱԿԻ» ԲԱԳՈՒԻ ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐԻ

Վերջերս մենք ստանում ենք շարունակ բողոքներ, նոյնիսկ հաւաքական ստորագրութեամբ, թէ Բագւում լրագրավաճառները, երբ նրանցից պահանջվում է տալ «Մշակ», պատասխանում են. «Մշակը» դադարել է», կամ «Մշակը» չէ հրատարակվել», կամ «Մշակ» չէ ստացվել», և առաջարկում են «Մշակի» փոխարէն գնել մի ուրիշ թերթ. Երբ միայն գնողը պնդում է և պահանջում, լրագրավաճառները անճարացած հանում են և տալիս «Մշակ»:

Սրանով պարտք ենք համարում յայտնել ի գիտութիւն Բագւի հայ ընթերցողների, որ «Մշակը» անխափան, ամէն օր, ուղարկվում է Բագու երկու տեղ — վօկզալի լրագրավաճառին և «Նոր-Լոյս» լրագրավաճառ բիւրօյին— որտեղից, իբրև կենտրոնական տեղերից, մանր լրագրավաճառները վերցնում են ծախելու համար. ուստի բնաւ չը պէտք է հաւատալ այդ լրագրավաճառների ասածներին և պէտք է պահանջել, քանի որ, ըստ նոր կանոնների, լրագրավաճառները իրաւունք չունեն ծախել իրանց ընտրութեամբ այս կամ այն լրագիրը, այլ պարտաւոր են ունենալ վաճառման համար բոլոր լրագիրները: Վերջապէս, միշտ կարելի է «Մշակ» ձեռք բերել վերոյիշեալ երկու կենտրոնական տեղերում: Այդպիսի դէպքերում հասարակութիւնը ինքն պէտք է պատժէ խաբեբայ լրագրավաճառներին:

ՓՈԽԱՐՔԱՅԻ ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

Լոյս մարտի 21-ի գիշերը Նորին Գայծառափայլութիւնը անցրեց հանգիստ և քնեց բաւականին: Ինքնազգացումը բարելաւվում է: Տաքութիւնը առաւօտեան 36, 7 էր, զարկերակը—70 հարուած մի րոպէում: Շնչառութիւնը 26—32 մի րոպէում:

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)
20 մարտի

Պետերբուրգ.—Սէվաստոպոլ մեկնեց ծովային մինիստրը՝ Սև ծովի նաւերը և նաւահանգիստները դիտելու համար:

Քաղաքագլուխ ընտրվեց Տոլբին-Պօզդնեևը 83 ձայնով 61-ի դէմ (7 հոգի ձեռնպահ մնացին): Նոր քաղաքագլուխը նախկին գաւառական ազնուականութեան պարագլուխ է:

Աթէնք.—Հանդիսաւոր պատարագից յետոյ թագաւորի աճիւնը փոխադրվեց կայարան: Դագաղի ետևից գնում էին Կօնստանդին արքան, սերբիական արքայազն Ալէքսանդրը, օտարազգի օգոստափառ անձինք: Փողոցները սգերթի անցնելու ժամանակ լի էին ամբոխով: Տաճարում դագաղի վրա դրին մի քանի հարիւր պսակ թագաւորական ընտանիքի, արտասահմանեան միապետների և զանազան պաշտամաւորութիւնների կողմից: Կայարանում դագաղը վագօն դրին պրինցները, թնդանօթներ պարպվեցին սահմանված թւով:

Օդեսսա.—Եկաւ գեներալ Ռադկօ Դիմիտրիևը, որ կայարանում դիմաւորվեց բազմաթիւ հասարակութիւնից և ներկայ եղաւ զօրահրամանատարի տուած նախաճաշին: Երեկոյեան գեներալը մեկնում է Ռէմի՝ Չաթալջա անցնելու համար:

Պետերբուրգ.—Պրագայից հաղորդում են, որ Իօզեֆօվի ամբողջ զօրագունդը ենթարկվեց երեք օրով կալանաւորութեան Ադրիանուպօլիսը վերցնելու առիթով դէպի բօլգարները և սերբերը ցոյց տուած համակրանքի համար:

Կ. Պօլիս.—Ստամբուլի մահմեդական ազգաբնակութիւնը տեղափոխվում է Բրուսա, աւելի ունևորները մեկնում են Եւրոպա, երկիւղ կրելով բօլգարների մայրաքաղաք ներս խուժելուց: Զինւորական նահանգապետը խիստ միջոցներ է ձեռք առնում անկարգութիւնները խափանելու և ազգաբնակութեան ապստամբութիւնը կառավարութեան դէմ չէզոքացնելու համար:

Պատասխան գրութեան մէջ Բ. Դուռը տեղեկացնում է մեծ պետութիւններին, որ, գիտակցելով խաղաղութեան բարիքները, նա, չը տատանվելով, ընդունում է նրանց բարեկամական միջնորդութիւնը: Բ. Դուռը համաձայն է ընդունել մեծ պետութիւնների առաջարկած այն բոլոր պայմանները, որոնք հիմք են ծառայելու հաշտութեան բանակցութիւնները սկսելու համար:

Թաւրիզ.—Ռօճիկները և կենաթոշակները չը ստանալու հողի վրա մըզկիթում բողոքողները ժողով կայացրին, բայց նրանց ցրեցին գեն.-նահանգապետի կարգադրութեամբ:

Սօֆիայից եկան շատ արտասահմանեան թղթակիցներ, որոնք ցոյցով հեռացել են Բօլգարիայից՝ Ադրիանուպօլիսը վերցնելում սերբ զօրքերի մասնակցութեան մասին խիստ ցէնզուրա նշանակելու պատճառով:

Լօնդօն.—Ռէյտէրը տեղեկացաւ, որ Յունաստանը դիմել է մեծ պետութիւններին կտրուկ կերպով յայտարարելով Եպիրոսի վերաբերութեամբ ունեցած իր իրաւունքների մասին, որովհետև մեծ պետութիւնները նախագծում են Եպիրոսի մի մասը մուծել Ալբանիայի կազմի մէջ: Այն շրջանում, որ Յունաստանը իրանն է համարում, գտնվում են յունական զօրքեր: Եւ ոչ մի կառավարութիւն չէ կարող ստիպել այդ զօրքերին հեռանալ այնտեղից, իսկ ինքը ազգաբնակութիւնը չի կամենայ վերադառնալ թիւրքական և ալբանական տիրապետութեանը:

Ռէյտէրի ասելով, թէև սպասվում էր, որ Բօլգարիան կաւելացնէ իր պահանջները Ադրիանուպօլսի անկումից յետոյ, այնու ամենայնիւ բօլգարական կառավարութիւնը գիջումներ է արել: Պատերազմական վարձատրութեան վերաբերմամբ դաշնակիցները մեծ պետութիւնների հետ բարդութիւններից խուսափելու համար պատրաստ են բաւականանալ նրանով, որ մեծ պետութիւնները սկզբունքով կընդունեն այդ վարձատրութիւնը, իսկ նրա չափը կորոշվի յետագայում: Բալկանեան շրջաններում յոյս ունեն, որ դաշնակիցների զիջողականութիւնը կապահովէ հաշտութիւն կնքելը:

Պատասխանելով համայնքների պալատում ուղղված հարցին, Օկլէնտը ասաց, որ Սերբիային և Չերնոգորիային ոչ մի ժամանակ չէ տրված Ալբանիայից հեռանալու համար: Բրիտանական երկու ռազմանաւ գտնվում են Կորֆուի ջրերում և պատրաստ են մասնակցելու ծովային ցոյցին:

Ֆրանսիան Ռուսաստանի հաւանութեամբ համաձայնեց իր ռազմանաւերը ուղարկել Չերնոգորիայի դէմ ծովային ցոյցին մասնակցելու համար:

Վիէննա.—«Ֆրեմդէնբլատը» գրում է. «Ծովային ցոյցը անխուսափելի է: Բացի Աւստրօ-Ունգարիայից, ցոյցին մասնակցելու են Իտալիան, Գերմանիան և Անգլիան: Բալկանեան պետութիւնները պէտք է հասկանան, որ մեծ պետութիւնները եթէ հաշւի են առնում նրանց արդարացի պահանջները, միևնոյն ժամանակ թոյլ չեն տայ անպատիժ կերպով խախտել իրանց որոշումները»:

Վիէննայի և Բուդապեշտի լրագիրները իրանց արշաւանքը Սերբիայի դէմ շարունակում են. Նոյն կերպ խիստ յարձակման են ենթարկվում անպաշտօնական ռուսական շրջանները, որոնք պաշտպանում են Չերնոգորիայի և Սերբիայի յամառութիւնը: «Նէյէ-Ֆրէյէ-Պրէսսէն» իր առաջնորդող յօդուածով աշխատում է վախեցնել Չերնոգորիային, Սերբիային և Ռուսաստանին զանազան կասկածանքներ յայտնելով. Նիկօլայ թագաւորին յիշեցնում է նրա համար պատրաստված սերբիական ռումբերի մասին. Սերբիային լրագիրը մատնանշում է, թէ արքայազն Միրկօն, ամուսնանալով Նատալիա Կօնստանտինօվնայի հետ, կարող է աչքը տնկել սերբիական գահի վրա. ռուսաց կառավարութեանը լրագիրը ասում է, թէ ռուս նացիօնալիստները և համասլաւօնները, որոնք կամենում են Ռուսաստանի մասնակցութեանը հակառակել Եւրոպայի որոշումների մէջ, զգեստները փոխած յեղափոխականներ են:

Պետերբուրգ.—Պ. Հեռ. Գործակալութիւնը տեղեկացաւ, որ քանի Լօնդօնի դեսպանաժողովը անխուսափելի գտաւ

ԲԱԼԿԱՆԵԱՆ ՏԱԳՆԱՊԸ

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)
20 մարտի

Սօֆիա.—Մարտի 17-ին ցերեկով թիւրքերը երեք զօրաբանակով շարժվեցին Բօյիւք-Չեքմէջէի կողմից ընդդէմ Չաթալջայի մօտ դիրք բռնած բօլգարների աջ թևի: Շարժումը պաշտպանում էր մարտկոցների կրակը: Սակայն բօլգարական արտիլէրիան կանգնեցրեց շարժումը: Բօլգարները դիմեցին սուիններով յարձակման, ստիպելով թիւրքերին նահանջել անկարգ վիճակով: Թիւրքերը ունեցան խոշոր կորուստներ: Մի քանի տեղերում թիւրքերը դարձեալ ցիրուցան եղան: Թիւրքերի յարձակումները պաշտպանում էին վեց ռազմանաւեր:

Ադրիանուպօլսի բերդապահ զօրքի պետ գեներալ Վազօվը հրատարակել է հետևեալ հրամանը արևելեան կողմի զօրքերի անունով. «Թիւրքերի առաջապահ դիրքերի և բերդերի վրա գործած յարձակումների մէջ դուք փառքով պսակեցիք Բօլգարիան և զօրքը: Աշխարհը զարմանում է ձեր քաջութիւնից. երեսուն ժամում դուք տիրեցիք թիւրքերի ամենաուժեղ բերդին: Ձեր անվեհերութիւնը խորտակեց թշնամու կատաղի դիմադրութիւնը, հայրենիքի սէրը աջակից եղաւ գրոհի ժամանակ անհամար վտանգները յաղթահարելու ույժին: Շնորհակալ եմ հետևակ և արտիլէրիական գնդերի հրամանատարներից, որոնք ոչ միայն կատարեցին հրամանները, այլ և գուշակեցին իմ ցանկութիւնները»:

Ֆերդինանդ թագաւորը պատուիրագրեց գեներալ Իվանօվին բաժանել արևելեան կողմում գործած զինւորներին քաջագործութեան համար 80 նշան և 50 այդ տեսակ նշան ինժեներական զօրքին և արտիլէրիային:

Ստոյգ տեղեկութիւնների համաձայն, Ադրիանուպօլսի առման ժամանակ սերբերը կորցրին 6 օֆիցէր սպանված, 7 վիրաւոր. 268 զինւոր սպանված և 1160 վիրաւոր:

ՍԿԻՒՏԱՐԻԻ ՀԱՐՑԸ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)
20 մարտի

Ցէտինիէ.—Մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչներին յանձնվեց կառավարութեան պատասխանը Ալբանիայի սահմանների առիթով: Չերնօգօրիան իրան իրաւունք է վերապահում դաշնակիցների հետ յարաբերութեան մէջ մտնել: Սկիւտարի պաշարումը դադարեցնելու և ալբանական երկիրը նուաճելու առիթով կառավարութիւնը անկարող է տալ մեծ պետութիւններին սրանց գոհացնող պատասխան: Ալբան-մահմէդականների և կաթօլիկների պաշտպանութեան հարցի նկատմամբ կառավարութիւնը կարծում է, որ նրանք պաշտպանութիւն են վայելում չերնօգօրական օրէնքների հիման վրա: Կառավարութիւնը ցաւում է, որ չէ կարող բաւարարութիւն տալ մեծ պետութիւնների ցանկութեանը՝ խաղաղ ազգաբնակութեանը Սկիւտարից դուրս հանելու մասին, որովհետև զօրահրամանատարը անհնարին է գտնում ծածկագիր հեռագիր յանձնել Սկիւտարի բերդապետին, բայց և այնպէս կառավարութիւնը պատրաստ է մի կերպ գրաւոր հաղորդագրութիւն ուղարկել բերդապետին:

Բէլգրադ.—Անգլիական դեսպանը իր կառավարութեան անունից Սերբիային առաջադրութիւն արեց, թէ անհրաժեշտ է վերջ դնել Սկիւտարի պաշարմանը, որ Եւրոպան որոշել է յանձնել Ալբանիային: Պաշիչի այն առարկութեանը, թէ Սերբիան պարտաւորված է չը զրկել Չերնօգօրիային օգնութիւնից, դեսպանը պնդեց իր յայտարարութեան վրա և աւելացրեց, թէ Սերբիան իր վարմունքով կը կորցնէ Անգլիայի համակրութիւնը: Պաշիչը պատասխանեց. «Մենք այդ բանից շատ կը ցաւենք, որովհետև գնահատում ենք Անգլիայի համակրանքը. սակայն մենք աւելի թանգ ենք գնահատում մեր պատիւը, որ պարտաւորեցնում է մեզ օգնել ծանր կացութեան մէջ գտնվող դաշնակցին»:

ծովային ցոյց կազմելը Ջերնօգօրիայի ջրերում, ուստի՝ Ռուսաստանը ինքը չը մասնակցելով ցոյցին՝ այն կարծիքը յայտնեց, թէ այդ ցոյցը յիրաւի ունենալու է միջազգային բնաւորութիւն Ֆրանսիայի և Անգլիայի ռազմանաւերի մասնակցութեամբ։

Պարիզ.—«Թանը» ասում է. «Ջերնօգօրիայի վրա ճնշում գործ դնելը անօգուտ կը լինի, եթէ գործը սահմանափակվի սոսկ ռազմանաւեր ուղարկելով, և կը ներկայանայ նշանակելի, եթէ գործը հասնէ պատերազմական գործողութիւններին»։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

ՆՈՐ ԴԷՊՔԵՐ

ՆՈՅՆ ԱՆՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ադրիանուպօլսի առումը, Ջաթալջայի գծերի վրա թիւրքական բանակի կրած պարտութիւնները, բօլգարական բանակի դէպի Պօլիս հաւանական առաջխաղացութիւնը—ահա այն վերջին նորութիւնները, որոնք գալիս են չեղչելու թիւրքական պետութեան կրած անդարմանելի հարուածները։ Մի քանի ամսվայ մէջ լուծվում է այն հարցը, որ տասնեւութերորդ դարի վերջին քառորդին և տասնեւիններորդ դարի ամբողջ ընթացքում եղել է միջազգային դիւանագիտական ամենակնճռոտ հարցերից մին՝ արեւելեան հարցը։ Եւ, տարօրինակ զուգադիպութիւն, այդ հարցը լուծվում է հէնց այն ազգերի ձեռքով, որոնք նրա գլխաւոր տարրերն էին կազմել։

Օսմանեան կայսրութիւնը, որ քայլ առ քայլ յետ էր մղվել եւրօպական հողից, այժմ հաւանօրէն կը կորցնէ իր վերջին կայանն էլ և պարտաւորված կը լինի մտնել այն փոքրիկ ու համեստ սահմանների մէջ, որտեղից սկսել էր ընդարձակվել 6—7 դար առաջ։ Կաջողվի՞ թիւրքերին պահպանել այդ փոքր դիրքն էլ և որքան երկար ժամանակ. մի հարց, որի պատասխանը թէև անորոշ՝ ինչ կը վերաբերի ժամանակի ճշգումին, բայց բացորոշ է՝ ինչ կը վերաբերի վերջնական արդիւնքին. այսպիսի գահավէժ անկումներ դէպի բնաջնջում միայն կարող են առաջնորդել բոլոր այն պետութիւններին, որոնց գոյութեան հիմքերը դարերի ընթացքում փտել ու քայքայվել են ներքնապէս։

Պատմաբանի համար շահեկան կը լինէր ուսումնասիրել օսմանեան կայսրութեան գոյութեան շրջանը և պատրաստել մի հաշուեկշիռ՝ մարդկային պատմութեան նրա բերած օգուտների և վնասների համար. կազմել այդ մեծ անանկի պարտքի և պահանջի ցուցակը։ Բաղդաւոր կարելի է համարել այժմեանից այն պատմագիրը, որին կաջողվի ոճրագործութիւնների մի երկար եղերերգութիւնից տարբեր բան դուրս բերել այդ պատմութիւնից։

Նրա գոյութեան կամ, աւելի ճիշդը, քայքայման և անկման վերջին դարը քանդումի, աւերումի, ջարդի մի այնպիսի քստմնելի տարեգրութիւն է, որ զարմանալի չէր լինի, եթէ նրա պատմութեան վերջին էջերը ներկվէին նմանը չը տեսնված մի ոճրագործութեամբ։ Նշանները ցոյց են տալիս, որ ոչ միայն զարմանալի չէր լինի այդ, այլ ընդհակառակը ամենահաւանական վերջաւորութիւնը կը լինէր նրա եղեռնային գոյութեան։ Դրա համար հարկաւոր ոչ մի տարր չէ պակասում այս րոպէին։

Պարտվածի կատաղութիւն, հոգեվարքի յուսահատութիւն, մոլեռանդական խելագարութիւն և այդ ցեղի առանձնայատուկ վայրենութիւնը։ Եւ այժմ չը կայ որևէ ոյժ, որ կարող լինի կասեցնել, զսպել այն ոճրագործական ամեհութիւնը, որի ապացոյցները այնքան յաճախ տուել է թիւրք ցեղը, շատ աւելի աննպաստ և աննպաստաւոր պարագաներում։

Հետեւաբար կացութիւնը աւելի քան ծանրակշիռ է այն բոլոր այլասեռ և այլակրօն տարրերի համար, որոնք գտնվում են Թիւրքիայի մէջ և մասնաւորաբար Փոքր-Ասիայի խորքերում։ Ամենամեծ սպառնալիքը հայերի գլխին է կախված, քանի որ սրանք գտնվում են ոչ միայն ամենահեռաւոր անկիւններում, այլ և շրջապատված են ամեն տեղ՝ ամենավայրենի թիւրք, քիւրդ կամ չէրքէզ տարրերից, կազմելով գրեթէ կղզեակներ մոլեռանդութեան այդ ընդարձակ ծովում։

Տուեալ պայմանների մէջ՝ անկարելի է խորհել անգամ մի միացեալ ինքնապաշտպանութեան մասին այդ ցրիւ եկած հայ հատուածների համար։ Մնում է միայն սպառնացող վտանգին դիմադրելու համար տեղական ներքին ինքնապաշտպանական միջոցների կազմակերպում։ Բայց դրա համար հարկաւոր միջոցները բացակայում են տեղում։ Այդ հեռաւոր անկիւններում ոչ միայն դժուար է հայթայթել զէնք, այլ և դժուար է հայթայթել պէտք եղած գումարը։ Թիւրքիայի հայութեան նիւթական դժուարին կացութիւնը ծանօթ է վաղուց, և նա անկարող է առանց արտաքին օգնութեան գլուխ հանել ինքնապաշտպանութեան գործը։

Կովկասում և արտասահմանում գտնվող հայութեան կարեւոր ու բարեկեցիկ հատուածները, որոնք գտնվում են անբաղդատելիօրէն նիւթական և քաղաքական աւելի երջանիկ պայմանների մէջ, պարտաւոր էին այսպիսի մի բացառիկ դրութեան առաջ օգնութիւն հասցնել իրանց ցեղակիցներին։ Այդ սպառնացող վտանգը գոյութիւն ունի շատ շեշտված կերպով, 5—6 ամսից ի վեր և հետզհետէ աւելի և աւելի սպառնագին է դառնում։ Այդ վերջին ամիսների շրջանում Կովկասի և արտասահմանի հայութիւնը որևէ դրական, շօշափելի օգնութիւն հասցրել է իր վտանգված եղբայրներին։

Որ նա յուզվել է, որ նա շարժվել է, որ նա մտածել է, որ նա գրել է, որ նա խօսել է, մանաւանդ խօսել, այդ մասին կասկած չէ կարող լինել։ Որ նա մտածել է նոյնիսկ զանազան միջոցներով ապահովել Թիւրքահայերի համար ապագայում մի բարենորոգված երկիր, որ նա կամեցել է միջազգային դիւանագիտութեան ուշադրութիւնը գրաւել հայկական հարցին, այդ բոլորը անկարելի է ուրանալ։ Բայց թէ մտածել է օգնել կարելի եղած նիւթական և դրական միջոցներով, արել է քայլեր, գործնական քայլեր՝ սպառնացող անմիջական վտանգի առաջ անպատրաստ չը թողնելու համար Թիւրքահայութիւնը։ Այդ հարցին միայն բացասական պատասխան կարելի է տալ։

Եւ մենք հարց ենք տալիս այժմ, թէ արտասահմանի և Կովկասի հայութիւնը պիտի կարող լինի առանց խղճի խայթի լսել կոտորածների մասին, եթէ նրանք իրականանան՝ ըստ մեր հաւանական ենթադրութիւնների և նախազգացումների։ Ի՞նչ պատասխան են տալու նրանք պատմութեան, ինչպէս են նրանք արդարանալու. զոհերի թողած որբերի առաջ. մի քանի չոր հացի շերտերով թէ իրանց դիւանագիտական կեղծ պատասխաններով։

Իսկ ինչ վերաբերում է մասնաւորաբար կովկասահայերին, ռուսահայերին, որոնք գտնվում են, վերջերս, հայութեան համար որոշ բարեացակամութիւն ցոյց տուող մի մեծ պետութեան ներքոյ, որոնք կարողանում են իրանց խնդիրքը լսելի անել ամենաբարձր և հեղինակաւոր շրջանակներին, կարող են նրանք ասել, թէ գիտացել են լիուլի օգտվել իրանց Թիւրքահայ եղբայրների համար ռուսաց պետութեան ցոյց տուած բարեացակամ տրամադրութիւնից թէ նրանք կարողացել են այդ բարեացակամութիւնից օգտվել մի դրական արդիւնք ձեռք բերելու համար։

Վաղը, երբ հաշիւ տեսնելու ժամանակը գայ—մի տխուր ու քստմնելի հաշիւ զոհերի դիակոյտերի առաջ—ռուսահայ մտաւորականը, գործիչը, կամ հարուստը կարող պիտի լինի մի դրական փաստով ապացուցանել իր աջակցութիւնը, թէ ոչ՝ նա պէտք է գայ մի քանի թղթի կտորներով և պարապ խօսքերով հաւատացնելու, որ ինքը աւելի շատ մտածել է իր մորթի պահպանման և իր ներքին հասարակական չէլ ինտրիգաների, քան թէ ընդհանուր ցեղի շահերի մասին։

Մեր այսօրվայ քաղաքագէտները կարող պիտի լինեն ապացուցանել, որ իրանց տուած խորհուրդները՝ «խոհեմ ու զգոյշ լինելու», «մոլեռանդութիւն չը գրգռելու», «կասկած չը ներշնչելու», «շարժումներ առաջ չը բերելու» և այլն՝ բաւական էին սպառնացող վտանգից խուսափելու համար, և կարող պիտի լինեն նրանք Պիղատոսների նման իրանց ձեռքերը լուանալով հեռանալ։

Բայց ի՞նչ որ միամտութիւն է տալ այս բոլոր հարցերը։ Ե՞րբ է հայ ցեղը իր որևէ հատուածից հաշիւ պահանջել. Երբ է կարողացել նա վճռել ճակատագրական մոմենտներին իր բաղդի հետ խաղացողների պատասխանատուութեան չափը. Երբ է կարողացել նա ըմբոստանալ իր ինքնակոչ առաջնորդների հակասական ընթացքի դէմ և վեր առնել անցեալի ու ներկայի ճշմարտութիւնները ծածկող դիմակները։ Այո, Երբ։

Քաղաքական ու տնտեսական ապահով պայմանների մէջ գտնվող հայերը թող շարունակեն գործի վրա ցոյց տալ իրանց։ Նրանք մի օր անպայման կարժանանան եղբայրասպանութեան, գուցէ և բարձր պատիւների, մանաւանդ եթէ դիրք և հարստութիւն ունեն, ցեղի ճակատագրով զբաղված լինելուն համար։ Նրանք կարող կը լինեն իրանց վաստակած հեշտ դափնիների վրա հանգիստ քնել իսկ, որովհետև մեռելները այլ ևս չեն գայ ուրուականների կերպարանքով մեր հանգիստը խռովելու։

Ցաքեր

ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐ ԹՈՒՐՔԱՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ

Վան, 3 մարտի

Գարունը գալիս է, բայց ամբողջ լեռն ու դաշտը դեռ ծածկված են մինչև մի կանգունից աւելի թանձր ձիւնով, անհնարին դարձնելով երկրագործական որևէ աշխատանք. սաստիկ ցուրտ է, ու այս կերպով բնաւ յոյս չէ երևում, որ մարտի կէսում կամ նոյն իսկ վերջերում ձիւնը հալվի ու հնարաւոր դարձնէ երկրագործական աշխատանքը։ Չափից աւելի նեղվում են մանաւանդ անասնապահները խոտի ու գարմանի պակասութիւնից, որովհետև ահա չորս ամիս է, ինչ անասունները, նոյն իսկ ոչխարները փակվել են անասնատներում և կերակրվում են միայն պատրաստ գարմանով. Վարագի վանքը հնարաւորութիւն չունենալով պահելու իր հազարից աւելի ոչխարները՝ նրանց մեծ մասը ցրել է շրջակայ հայ գիւղերի վրա, որոնք յանձն են առել պահել նրանց մինչև գարուն առանց փոխարինութեան. Ժողովրդի տնտեսական դրութիւնը շատ կը դժուարանայ, եթէ գոնէ մինչև ամսիս կէսերում ձիւնը չը հալվի ու հնարաւոր չը դարձնի երկրագործի աշխատանքը։

Խոտի համար կռիւները արդէն սկսվել են գիւղերում. անցեալ ամսում Կաւաշ գաւառի Շատվան անուն մի գիւղում, ուր հայերն ու քիւրդերը խառն են բնակվում, խոտի պատճառով վէճ է լինում մի քանի հայերի ու քիւրդերի միջև, որը փոխվում է արիւնահեղ կռւի, ու երկու հայ եղբայրներ, մի էլ քիւրդ ծանրապէս վիրաւորվում են, որովհետև հայերը ուզում էին արգելել քիւրդերի ձեռնմխութիւնը իրանց դէզին։ Արճէշի Փափուշկէն գիւղումն էլ մի հայ, Պօղոս Ցակոբեան անունով, ծանրապէս վիրաւորվում է, երբ ուզում էր արգելել Օսման անունով քիւրդ աղային, որ նրա մարագից խոտ էր տանում առանց տիրոջը հարցնելու։ Պօղոսի բազուկի ջիղերը կտրվել են ու կեանքը վտանգի մէջ է, ոճրագործը փախել է Արճէշ, սպառնալիք ուղարկելով Պօղոսին, որ նա կեանքը չէ կարող ազատել իր ձեռքից, եթէ բողոքելու լինի։

Թիմար գաւառի Աստուածածին գիւղացի Ներսէս Պետրոսեան և Ցարութիւն Կարապետեան անունով երիտասարդներն Աղխա գիւղն են գնում գինի բերելու. յաջորդ օրը նրանց անշնչացած դիակներն են գտնվում Ջանիկ գիւղի մօտակայքում. կառավարութեան բժշկի տեղեկագիրը նրանց մահը վերագրում է ցրտերին, բայց գիւղացիները այդ անհաւանական են գտնում, որովհետև այդ օրը սաստիկ ցուրտ չէ եղել, իսկ երիտասարդներն էլ արբեցողներ չեն եղել, որով նրանց մահը թւում է խորհրդաւոր։

Երէկ երեկոյ Այգեստանի փողոցներից մէկում նորից եղբայրասպան մի դէպք պատահեց, որ շատ վշտալի տպաւորութիւն գործեց քաղաքումս։ Քաղաքացուիս Գափամաճեանի սպանութիւնից յետոյ, տխրահռչակները Արմենակ Տէր-Պօղոսեան անունով մի ուսուցչի սաստիկ գանակոծեցին, երբ «Ազգ» թերթին գրած մի թղթակցութեան համար. ծեծեցին Միքայէլ Պարոնիկեան անունով սահմ.-ռամկ. կուս. մի ե. բիտաւորդ. երէկ երեկոյ էլ յարձակվում են «Վան-Տոսպ» թերթի գրաշար Երուանդ Տէր-Մկրտչեանի և նրա եղբայր ուսուցիչ Հայկ Տէր-Մկրտչեանի վրա. երկուստեք 20-ից աւելի կրակ են բացում. սպանվում է զինուորութիւնից փախած ալաշկերտցի մի հայ զինուոր, իսկ Հայկ Տէր-Մկրտչեանը ոտքից վիրաւորվում է ծանրապէս, եղբայրը՝ Երուանդը փախել է. իսկ տխրահռչակներից մի հայ կառապան ձերբակալվել է։ Շատ ցաւալի մի դէպք է սա՝ և նմանում է երեք տարի առաջ պատահած կարճականցի Մանուկի ու դաշնակ. Դաւիթի սպանութեան, և կասկածվում է, որ աւելի ցաւալի հետևանքներ առաջ գան, որովհետև ընդդիմադիր կուսակցութիւնները, որոնք մինչ այդ մեղմ միջոցներ էին նախընտրում, որոշել են սկսիլ միջոցների դիմել այսուհետև ու «աչքի դէմ աչք, ատամի դէմ ատամ» սկզբունքով պատասխանել եղած եղբայրասպան յարձակումներին ու բռնութիւններին։

Մարակ

ԲՈՂԳԱՐ ՄԱՄՈՒԼԸ ՀԱՅՈՑ ՀԱՐՑԻ ՄԱՍԻՆ

Բօլգարական առաջադիմական-ազատական կուսակցութեան օրգանը, «Բըլգարիա», վերջերս նուիրել է հայկական հարցին մի քանի յօդուածներ, որոնցից մէկի մի մասի հետ ծանօթացրել էինք մեր ընթերցողներին՝ քաղելով Մարսէյլի «Արմէնիա» թերթից և զետեղելով «Մշակի» № 20-ում։ Արդ, որպէսզի մեր ընթերցողներին աւելի գաղափար տանք բօլգարական յիշեալ կուսակցութեան հայեացքի մասին դէպի հայկական հարցը—կուսակցութիւն՝ որի պետն է վերջերս Լօնդօնում անաջող կերպով գումարված և յետոյ ցրված հաշտութեան պատուիրակային ժողովում Բօլղարիայի կողմից նշանակված առաջին պատուիրակ Դանևը—մենք, քաղելով «Բիւզանդիոն» թերթից, այս անգամ առաջ ենք բերում յիշեալ բօլգար օրգանի նոյն յօդուածը աւելի ընդարձակ կերպով, ինչպէս և նրա մի ուրիշ յօդուածից մի այլ հատուած.

«Ցերենք մինչև վերջը, որ մենք ազատաբարոներ ենք և երբ այդպիսիներ մեր վրայ պարտականութիւն գրուած է ձեռք կարկառել մեր եղբայրներուն, որոնց ցաւերն ու տառապանքները աւելի մեծ են, քան մերինները։ Հիմա մեզի—բալկանեան դաշնակցութեան՝ եօթներորդ մեծ պետութեան—որբազան պարտականութիւն մը կ'ըլլայ, պաշտպանենք այդ ազգը, բարձրացնելով Բեռլինի դաշնագրով խոստացուած բարեկարգութիւններուն հարցը, կամ գոնէ պահանջենք Լիբանանի նման վարչութիւն մը. Ռուսեան ալ ամբողջովին մեզի հետ պիտի ըլլայ։ Միթէ այս կենսունակ, եռանդուն, ընդունակ, կենդանի, աշխատասէր, նախաձեռնող, խնայող, արթուն, համեստ ազգը արժանի չէ աւելի լաւ վիճակի մը։ Ո՞վ կրնայ ասոր մասին կասկածիլ։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՆՀԱՏԻ ԴԵՐԸ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ*)

III

Մի այլ պատմական երևոյթ, որ անհատական տեսակէտի համար չափազանց նշանաւոր փաստ է հանդիսանում, դա ռուսաց պատմութեան մէջ Պետրոս Մեծի (XVIII դարի առաջին քառորդում) այն տենդոտ գործունէութիւնն է, որով նա իր բարենորոգումներ էր մտցնում ռուսական կեանքի մէջ, տեղ-տեղ յեղաշրջման բնաւորութիւն հաղորդելով նրանց։ Եւ այդ տեսակէտից մօտենալով, առաջին նուագ թւում է, թէ Պետրոս Մեծը, իր ձեռքն առնելով կառավարութեան ղեկը, արաւ այն, ինչ որ կամեցաւ։ Կարծես, պատմական այդ շրջանի ներքին փոփոխութիւնները ռուսական կեանքում ամբողջովին կախված էին Պետրոս Մեծի անձնական ցանկութիւնից, կամքից և նոյնիսկ քմահաճոյքից։ Շատերի կարծիքով, Ռուսաստանը, մինչև Պետրոս Մեծի հանդէս գալը, իբր քնած է եղել միապաղաղ խաւարի մէջ և զարթնել է այն ժամանակ, երբ վերջինս փչել է իր ահեղ զարթուցիչ շեփորը։ Դեռ մինչև այսօր էլ կան իդէալիստ պատմագիրներ, որոնց կարծիքով Պետրոս Մեծը ոչ միայն բարենորոգիչ է եղել, այլ նոյնիսկ յեղափոխական։

Ցայտնի է, որ յիշեալ պատմաշրջանում մի շարք բարենորոգումների սկիզբ է դրված եղել Ռուսաստանում. կենտրոնական և շրջանային կառավարութեան, զինուորական, դատական, եկեղեցական և կուլտուրական բարենորոգումների, որոնք բոլորն էլ կապված են եղել Պետրոս Մեծի անուան հետ։

Ի՞նչպէս է եղել դա։ Եթէ դրանք բոլորը յիրաւի արդիւնք են եղել Պետրոս Մեծի անհատական կամքի ու էներգիայի, կը նշանակէ՝ անհատը պատմութեան մէջ հասարակական կեանքը յեղաշրջող դեր անգամ կարող է կատարել։ Կը նշանակէ՝ ազգերի, հասարակութիւնների, ժողովրդի առանձին զանգուածների հաւաքական կամքի ու էներգիայի գումարը աւելի պակաս է, քան մի ուժեղ անհատինը։ Եւ սակայն հէնց այն պատմական շրջանը, որի վրա մենք կանգ առանք այժմ, աւելի ռէլիէֆ, աւելի զօրաւոր կերպով ապացուցանում է, որ անհատը (այս դէպքում Պետրոս Մեծը) երբէք յեղաշրջող, հասարակական պայմաններ ստեղծող չէ կարող լինել, որ նա կարող է հասարակական այս կամ այն հոսանքի սոսկ արտայայտիչը կամ նրա կամակատարը լինել։

Փորձենք ըստ կարելւոյն ընդհանուր գծերով յիշել այն պատմական ֆօնը, որի վրա իր գործունէութեամբ հանդէս եկաւ Պետրոս Մեծը։

XVII դարի սկզբում Ռուսաստանի ներքին կեանքում տեղի ունեցաւ պատմական մի խոշոր յեղաշրջում. դա ազնուական յեղափոխութիւնն էր հին բօյարական դասի դէմ, որի ձեռքումն էր կենտրոնացած երկրի իրաւական տիրապետութեան ղեկը։ Պատմական այդ շարժումը սկսվել էր դեռ Իօհան Ահեղի ժամանակ (Опричнина) և զարգացման ամենաբարձր աստիճանին հասել XVII դարի սկզբին։

Այն անիշխանութիւնը, որ տիրում էր Բօրիս Գօդունովի ժամանակից մինչև 1613 թիւը, արդիւնք էր նոր ազնուականութեան և հողային հին արիստոկրատիայի—բօյարականութեան—միջև տեղի ունեցող դասակարգային պայքարի։ Երկրի տնտեսական կեանքի ակտիւ տիրապետութիւնը անցել էր ազնուականութեանը, մինչդեռ պետական իշխանութիւնը տակաւին գտնվում էր բօյարների ձեռքին։ Այդ հակասութիւնն էր, որ առաջ բերեց յեղափոխական շարժում։ Իսկ ի՞նչ է յեղափոխութիւնը, եթէ ոչ տնտեսական նոր բովանդակութեան պայքարը իրաւաբանական հին ձևերի դէմ, երբ իրաւաբանական ձևերը այլևս չեն համապատասխանում տնտեսական շինուածքին, երբ վերնաշէնքը հակասում է իր հիմունքին՝ բազիսին։

Եւ այդ պայքարը երկու հակադիր տարրերի միջև չափազանց ծանր ճգնաժամեր ստեղծեց, ծանր հետևանքներ ունեցաւ երկրի համար, որից յետոյ պայքարում յաղթողը ազնուականութիւնը հանդիսացաւ 1613 թւին, պետական իշխանութիւնը յանձնելով իր կուսակիցներից մէկին՝ Միխայիլ Ռօմանովին, որով և սկիզբ դրվեց ազնուական դասակարգի գերիշխանութեանը Ռուսաստանում։

Այդ ազնուականութիւնը Պետրոս Մեծի ժամանակ պարզապէս ընդգծել էր արտօնված դասակարգ լինելու փաստը. վարչական և զինուորական բոլոր հիմնարկութիւններն ու պաշտօնները գտնվում էին նրանց ձեռքին. բօյարական վերջին մնացորդները Պետրոս Մեծի ժամանակ իսպառ ջնջվեցին, ինչպէս օրինակ բօյարական դուման։

XVII դարի ընթացքում աստիճանաբար լայնանում էին ազնուականութեան արտօնութիւնները, իսկ դրա հետ զուգընթաց զարգանում էր գիւղացիների ճորտութիւնը։ Բնական տնտեսութեան շնորհիւ քաղաքների թիւը Ռուսաստանում շատ քիչ էր նոյն դարի սկզբում, բայց նրանք բազմացան այն ժամանակ, երբ այդ տնտեսութիւնը (ամբողջ դարի ընթացքում) հետզհետէ փոխվեց փոխանակականի և սկսեց զարգանալ առևտուրը։ Երկրի տնտեսական նոր դրութիւնը պահանջում էր իրաւաբանական նոր ձևերի պահպանութեան համար նիւթական միջոցներ. ապա նոյն դրութիւնը պահանջում էր առևտրական լայն յարաբերութիւնների համար ուղիներ՝ դէպի Արևմտեան Եւրոպա։ Մերկանտիլ գաղափարները, որոնք այն ժամանակ տիրապետող էին Արևմուտքում, մուտք էին գործել և Ռուսաստան, որի ներկայացուցիչը կարելի է, ըստ պրոֆ. Պլատօնովի, համարել Օրդին-Նաշչօկինին։ Առևտրի և արդիւնաբերութեան առաջադիմում գործող դասի համար ահագին դժուարութիւններ էր յարուցանում, բացի ներքին հաղորդակցութեան անյարմարութիւնից, նաև սեփական նաւահանգիստների բացակայութիւնը Ռուսաստանում։

Այդ հանգամանքը աւելի ևս աչքի էր ընկնում, երբ ռուս առևտրականներն ու արդիւնաբերողները չէին կարողանում մրցել արտասահմանից եկած վաճառականութեան հետ։ Կառավարութիւնը չէր կարող աչքաթող անել այս դասը, որովհետև պետութեան մէջ ամենականօնաւոր հարկատու վաճառական դասն էր։ Այդ մէկ։ Ապա՝ Ռուսաստանը ունէր երկու սպառնալից արտաքին թշնամիներ. հիւսիսում՝ Շվէդիան, իսկ հարաւում՝ Թիւրքիան։ Անհրաժեշտ էր ոչ միայն դիմադրել, պատնէշ կանգնեցնել նրանց դէմ, այլ և հաղորդակցութեան դռներ բանալ ազատ վաճառականութեան և արդիւնաբերութեան զարգացման համար։ Երկու կէտեր կային, որոնք ընդունակ էին բաւարար կերպով ծառայելու այդ նպատակին. կէտերից մէկը Սև կամ Ազօվ ծովերն էին, իսկ միւսը՝ Բալտիկ ծովը։ Ահա տնտեսական այս անհրաժեշտութիւնների վրա հիմնված էր Պետրոս Մեծի արտաքին քաղաքականութիւնը, հէնց հիւսիսային մեծ պատերազմը, որ տևեց 21 տարի։ Իսկ ինչ պահանջներ պիտի ունենար այդ քաղաքականութիւնը, ինչ հետևանքներով պիտի պսակվէր։ Նա պէտք է թէ ինքնապաշտպանութեան և թէ նախայարձակ լինելու համար պատրաստված լինէր այնպէս, ինչպէս իր զօրեղ և փոքր ի շատէ կուլտուրական թշնամին։ Բայց այդ քաղաքականութիւնը նոր չէր. նա Պետրոս Մեծից շատ առաջ գոյութիւն է ունեցել Ռուսաստանում. միայն վերջինս եղել է նրա ուժեղ արտայայտիչներից մէկը, քանի որ ազատ հաղորդակցութիւնը աւելի մեծ անհրաժեշտութիւն էր դարձել նոյն դարի վերջում։

Այս հանգամանքների արդիւնքն էր Պետրոս Մեծի թէ զինուորական, թէ դատային և հարկային, թէ եկեղեցական և թէ կուլտուրական բարենորոգութիւնների փորձերը։ Եկեղեցական հող'երի սեկուլեարիզացիան, գլխահարկը, կենտրոնական և շրջանային կառավարութեան մասնակի բարենորոգումը, դրանք պատմական անհրաժեշտութիւններ էին, վերոյիշեալ տնտեսական դրութիւնից առաջացած, որոնց իրականացմամբ միայն կարող պիտի լինէր շարունակել իր գոյութիւնը առևտրական հողի վրա փոխադրվող Ռուսաստանը XVIII դարի սկզբում։ Պետրոս Մեծի ժամանակ տեղի ունեցող բոլոր ռեֆօրմների փորձերն էլ արգասիք են եղել հասարակական պայմանների և ոչ թագաւորի անհատական կամքի։

Ապա ուրեմն ո՞րն է Պետրոս Մեծի կատարած յեղաշրջումն ու բարենորոգումը։

«Արտաքին քաղաքականութեան մէջ Պետրոս Մեծը ընթացել է հին ուղիներով»,—ասում է պրոֆ. Պլատօնով։ Պետական կառուցուածքը մնաց նոյնը. թէպէտ պետական վարչական ձևերը որոշ փոփոխութիւն կրեցին, բայց նրանց ընդհանուր տիպը մնաց հին շրջանակում այնպէս, ինչպէս մինչև Պետրոս Մեծն էր։ Հասարակական ձևերի փոփոխութեան մէջ ևս Պետրոս Մեծի ժամանակ ոչինչ նոր չառաջացաւ. ազնուականութիւնը շարունակում էր ամրացնել իր դիրքը, իսկ նրան հակադիր գիւղացիութիւնը ամրանում էր ազնուականի հողին, աւելի և աւելի կորցնելով իր անհատական ազատութիւնը։ Կուլտուրական տեսակէտից՝ Պետրոս Մեծը նոյնպէս ոչ մի նորութիւն չը մտցրեց ռուսական կեանքի մէջ,—շարունակում է նոյն պատմաբանը,—հին կուլտուրական իդէալները շօշափված են եղել դեռ մինչև նրա հանդէս գալը*)։

Այսպիսով պարզվում է, որ այդ պատմաշրջանում Պետրոս Մեծի անհատականութիւնը ուժեղ է եղել միմիայն իր ժամանակի հասարակական նորագոյն պայմանների արտայայտութեան մէջ և ոչ նոր պայմաններ ստեղծելու կամ հասարակական կեանքին նոր ուղղութիւն հաղորդելու-

*) Տես «Մշակ» № 62.

*) Лекціи по русской исторіи, проф. С. Θ. Платонова, երես 495.

«Եթէ ճակատագիրը խորթ մայր չըլլար այս ազգին, ան պիտի ըլլար մեծ ազգ մը, և Աստուածաշունչի Արարատին շուրջ հիմա պիտի ունենայինք խիստ առանձնայատուկ զարգացում մը, ու իմացական նոր արժէքներով պիտի հարստանար մարդկութիւնը։ Հայերը ունին արտակարգօրէն առանձնայատուկ լեզու մը, լեցուն յատակ դարձուածքներով, որոնց չէք կրնար հանդիպիլ ուրիշ լեզուներու մէջ։ Ո՛վ որ ճանչցած է հայերը, միշտ ապշած է շուտ ստեղծագործելու և կառուցանելու անոնց ընդունակութիւններուն վրայ։ Եւ ահա այսքան բազմակողմանի հարստութեանց տէր ազգը հալածանքներու ենթարկուած է։ Մենք որ մեր մորթին վրայ զգացած ենք հալածանքները, միթէ չպիտի փութանք ամենէն առաջ օգնութիւն հասնելու։ Ամբողջ իմացական աշխարհը, որ, կը յուսանք, խիղճ, հոգի և սիրտ ունի, մեր մարդասիրական գործին պիտի նպաստէ։ Նոյնիսկ եթէ անոնք ուշ միան, ասիկա մեր պարտականութիւնն է, քայլ մը, զոր կը պարտաւորէ մեր պատիւը։ Եւ այսպէս, յիշենք Հայաստանը»։

Ահա և նոյն թերթի մի այլ յօդուածից մի ուրիշ հատուած.

«Հայ ժողովուրդն ալ կը պայքարէր Բեռլինի դաշնագրի 61-րդ յօդուածին համար. այդ յօդուածը կերաշխաւորէր Հայաստանի, ամբողջ ազգի մը ինքնավարութիւնը։ Բայց, աւաղ, անոր, հայ ազգին համար ոչ մէկ անգամ լուրջ խօսք չէ եղած, որովհետև ան ազատ մաս չունի։ Մինչև այսօր ազատ ապրելու համար բարձրացուած ամեն ձայն խեղդուած է հայ արիւնին մէջ։ Իսկ այս ազգին զարգացումը, ազգային գիտակցութիւնը և թիւը կարևոր բաներ են։ Ահա թէ ինչու վաղը, երբ Բուլգարիա և բալկանեան դաշնակցութիւնը պիտի աւարտեն իրենց ազատարարի գործը, պէտք է պահանջեն այս ազգին իրաւունքները, 61-րդ յօդուածին գործադրութիւնը։

«Ասով մենք մեր անկեղծ ազատարարի գործը աւելի պիտի ժողովրդականացնենք աշխարհի առջև։

«Կենդանի ազգ մը, ինչպէս են հայերը, ձգեր որ ոչնչանայ քիւրդերէն, իսկ անգլին անգոյն Ալբանիա մը անբնական բարձրացման հասցուցեր...։ Ողբակցութիւնները հայ ազգին վիճակին մասին՝ հետզհետէ աւելի վրդովիչ լուրեր կը հաղորդեն, մինչ քիւրդերը իրենց ակռաները կը սրցնեն։ Հազարաւոր նոր մարդիկ զազանաբար պիտի մորթոտուին։ Ալբանական խնդրէն առաջ պէտք է դրուի հայկական հարցը, կամ գոնէ ալբանական հարցի դէմ Ռուսիան պիտի դնէ հայկական հարցը։

«Հայաստան ունի իր պատմութիւնը, իր լեզուն։ Բոլոր զարգացած ազգերու կողքին ան ալ երկար և յամառ պայքարներ է մղած իր ազատագրման համար և եւրոպական քաղաքակրթութիւնը Արևելքի մէջ մտցնելու նպաստած է։ Անոր չի պակսիր ազգային գիտակցութիւն, գրականութիւն. ան կենդանի է. ան պէտք է ապրի։ Հակառակ պարագային՝ «քրիստոնեայ» Եւրոպան անգամ մը ևս հանդիսատես պիտի ըլլայ անոր նոր հերոսական պայքարներուն, բայց այն ատեն անոնք ուրիշ պիտի նստին Եւրոպայի համար ալ։ Ադանան պէտք չէ կրկնուի։ Սինէմաներու լուսանկարները երկար ժամանակ «քրիստոնեայ» Եւրոպային թոյլ պիտի տան, որ զբօսնու բալկանեան պատերազմին արիւնալի պատկերներով...»։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՓՈՔՐԻԿ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թիֆլիսի ինքնավարութեան «կօպէկը»

Մեր նախորդ յօդուածում մատնանիշ էինք արել մեր քաղաքի «հայրերի» վերաբերմունքը դէպի կօշիկ մաքրողները։

Երևակայեցէք, ընթերցող, որ այդ տուրքը դնողներից գտնվեցին մարդիկ, որոնք միմիայն մեր յօդուածի շնորհիւ իմացան, որ քաղաքային անդուկը պարարտանալու է այդ խեղճերի կօպէկներով, և իրանց անկեղծ զայրոյթը յայտնեցին։

Սակայն խնդիրը դրանում չէ։

Ճիշդն ասած, մեր յօդուածից յետոյ շատ-շատերը զայրացած էին մեր քաղաքի վարիչների վրայ, բայց մենք ընդհակառակը մի փոքր խղճահարվեցինք, որ այդքան խստութեամբ վերաբերվեցինք նրանց այդքան աչալուրջ վերաբերմունքին դէպի քաղաքի շահերը...

Մտածում էինք, թէ, ո՞վ գիտէ, գուցէ այդ մարդիկ գիշեր-ցերեկ միմիայն աշխատում են քաղաքի շահերի համար և ամենաչնչին ու հնարաւոր եկամուտներն անգամ շահագործում...

Այսպիսով ուրեմն ապօրէնի կերպով մի գուցէ վիրաւորած լինենք գործունեայ և աչալուրջ մարդկանց...

Փորձենք թեթև կերպով ծանօթանալու մեր քաղաքի գործավարութեան և եկամուտների շահագործութեան եղանակի հետ։

Բարձրացնում ենք թեթևակի այդ ծալքերից մէկը...

Երևանեան հրապարակի վրա—քաղաքի կենտրոնում—կառուցված է ինքնավարութեան յատուկ բնակարանը. ներքևի յարկը ամբողջապէս մագազիններ են, որոնք տրվում են քրէհով, իսկ վերևի երկու յարկերը յատկացված է քաղաքի համար։

Յիշված մագազինները տասնեակ տարիների ընթացքում շահագործվում են այսպէս. միևնոյն մարդը երկար տարիներ շարունակ վճարում է որոշ վճար, և այդ վճարը որոշվելիս է եղել անավարի։

— Տարեկան 1200 րուբլի։

— Ոչ, 800 րուբլի։

— Դէհ, լաւ, 1100 րուբլի։

— Ոչ, միմիայն 900 րուբլի։

— Ոչ քեզ, ոչ մեզ, ուրեմն 1000 րուբլի։

Եւ վերջացաւ գնաց...

Մինչ միևնոյն մագազինը քաղաքը տալիս է վարձով տարեկան, դիցուք, 1000 ր., այստեղ էլ, կողքին, միատեսակ կրպակը վարձվում է կրկնակի, եռակի, քառակի թանգ գներով։

Նոյնը պէտք է ասել նաև քաղաքին կտակած Շիօյեանի կալուածքի շահագործման մասին, Գօլովինսկի պրօսպէկտի վրա։ Այստեղ դրութիւնը աւելի ողբալի է. հարկաւոր է միմիայն խստութեամբ հետևել, և եկամուտները տասնեակ հազարներով կարող են աւելանալ...

Անտարակոյս, ընթերցող, մեր քաղաքի կշեռքը, քաղաքի եկամուտների շահագործութեան ժամանակ. մի կողմից չեն խնայում և քաշվում՝ կօշիկ սրբողների վերջին կօպէկները խլելու, իսկ միւս կողմից անուշադիր են թողնում հազարաւոր եկամուտները...

Այսպիսով մեր քաղաքի վարիչները, ճիշդ որ, առանց այն էլ բարեբարվածների համար «հայրեր» են հանդիսանում, իսկ կօշիկ սրբողների—կօպէկների կարօտների—համար օտարից էլ վատթար են հանդիսանում։

Քաղաքի վարիչներ, մի մոռանաք հայկական հին առածը՝ «Տնտես, գործդ հաւասար տես»։ Թէ քաղաքի բարիքները հայթայթելիս և թէ տուրքերը բաժանելիս՝ ձեր ձեռքի կշեռքը հաւասարութեամբ բռնեցէք և ծանր ու թեթև մի անէք այս ու այն կողմը...

Առանձնապէս շեշտում ենք, որ քաղաքային տան բոլոր մագազինները նպատակայարմար է քրէհով տալ ոչ թէ անավարի, ինչպէս մինչև այժմ է եղել, այլ հրապարակական աճուրդով։

Այդ են պահանջում քաղաքի շահերը, այդպէս է թելադրում անկողմնապահութիւնը։

Շիրին

ԱԲՐԱՀԱՄ ԱՄԻՐԽԱՆԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Սրանից մօտ 33 տարի առաջ՝ տողերիս գրողը պաշտօնով Թիֆլիսումն էր. հանգուցեալ Ա. Ամիրխանեանը երկրորդ թէ երրորդ անգամն էր, որ գրաբարից Նոր Կտակարանը աշխարհաբարի էր դարձրել. որքան էլ նա հմուտ էր հայոց լեզուին, այնու ամենայնիւ ցանկացել էր, որ իր այդ թարգմանութիւնը տեսնեն Ներսիսեան դպրոցի ուսուցիչներից նրանք, որոնք աւելի ևս հմտութիւն ունեն արարատեան բարբառին, ուստի և դիմել էր այդ ժամանակներում Ներսիսեան դպրոցում տեսուչ կարգված Արշակ Նահապետեանին, և սա Ա. Ամիրխանեանին մատնացոյց էր արել, որ այդ մասին ինձ դիմի, որպէս երևանցու և որպէս Արարատեան երկրում երկար տարիներ ուսուցչական պաշտօն ունեցող անձի։

Եւ ահա մի օր Աբրահամ Ամիրխանեանը Արշակ Նահապետեանի յանձնարարական-այցետոմսով գալիս է ինձ մօտ և յայտնում իր դիտաւորութիւնը ինձ մօտ գալու և, ըստ քաղաքավարական էտիկէտի, ինձ նեղութիւն պատճառելու համար ներողութիւն է խնդրում։ Պէտք է ասել, որ ես երկար ժամանակից ի վեր լսել էի Աբրահամ Ամիրխանեանի անունը, սակայն իրան անձամբ չէի տեսած, ուստի և շատ ուրախ եղայ, որ վերջ ի վերջոյ այս բարեյաջող հանգամանքով բաղդ ունեցայ տեսնվելու և ծանօթանալու նրա հետ։ Մի քանի այլ և այլ խօսք ու զրոյցից յետոյ վերջապէս նա թողեց ինձ մօտ իր թարգմանութիւնը (մի շաբաթից յետոյ ստանալու պայմանով) ու գնաց։

Ուստի, համաձայն իմ տուած խոստման, մի շաբաթվայ ընթացքում՝ ես ուշի ուշով կարդացի այդ թարգմանութիւնը և իմ դիտողութիւններս մի առանձին նամակով իրան ուղարկեցի։ Պէտք է ասեմ, որ այդ թարգմանութիւնը բաւական գրուշաւոր կերպով էր արված, միայն թէ՝ ես նրան ուղղած իմ նամակում խորհուրդ էի տուել, որ, եթէ միայն հնարաւոր է, գրաբարի մէջ. գործադրված «և»-ի փոխարէն, որ նա «ու» է գրել, այդ «ու»-երը հնար եղածին չափ դուրս շպրտվի, որոնք այնքան տգեղացնում են շարադրութիւնը, որովհետև որքան որ գրաբարի մէջ «և»-երը իրանց քաղցրութիւնը և համապատասխանութիւնը ունեն, նոյնքան աշխարհաբարի թարգմանութեան մէջ նրանք մեծ մասամբ միանգամայն աւելորդ են և տգեղացնում են շարադրութեան ոճը և ընթերցումը։

Ես յետոյ մոռացայ յարգելի աստուածաբան ուսուցչին հարցնել, թէ այդ իմ տուած խորհուրդը «ու»-երի բարձման համար ընդունելութիւն գտաւ թէ չէ, միայն մի այլ մոլեռանդ աստուածաբանից իմացայ, թէ ոչ մի իրաւունք չը կայ ամենափոքր նշանախեց անգամ դուրս ձգել Ս. Գրքի թարգմանութիւնից. նա պէտք է պահպանի իր նախկին տիպը և բովանդակութիւնը անփոփոխ և անայլայլելի...

Այսպիսով ծանօթանալով Աբրահամ Ամիրխանեանի հետ, մի օր՝ փոխադարձ այցելութիւն տուի նրան գերմանական գաղութում, ուր նա գերմանական եկեղեցու դէմն էր ապրում. այդ օրը կիրակի էր. չուզելով խափան-առիթ լինել նրա քարոզչական պարտաւորութեանը, ինքս էլ լուռ մտայ մօտիկ այն սենեակը, որը ծառայում էր այդ նպատակին, և ցանկութիւն յայտնեցի ունկնդիր լինել նրա քարոզին և Ս. Գրքի խօսքերի բացատրութիւններին. ցաւալին այն էր, որ՝ այդ բարի մարդը, բարի քրիստոնեան իր բոլոր եռանդը և աստուածաբանական հմտութիւնը գործ էր դնում Ախալքալաքի գաւառից եկած և Սաղի թաղում մօլօկանների հետ ապրող սօլ կարող մի ողորմելի խմբի—որի թիւը տասնեակից այն կողմը չէր անցնում—վրա. և երբ նա իր քարոզչական պարտականութիւնը վերջացրեց և ունկնդիրների հետ միասին մի աշխարհաբար աղօթք ասաց ու նրանց արձակեց, եկաւ ինձնից շատ քաղաքավարօրէն ներողութիւն խնդրեց...

Մեղա՜ ինչ ծածկեմ, հոգիս վրդովված էր այդ պահուն, որ այդ բարի և պատուական աստուածաբան քարոզիչը (ինչպէս վերը ակնարկեցի), Ս. Գրքին հմուտ այդ անձը իրան համար գործունէութեան այդպիսի նեղ և անձուկ ասպարէզ է ընտրել, որը անպտուղ պէտք է անցնի, և նա ոչ իրան համար է օգտակար լինելու և ոչ ևս եկեղեցու փառքին է ծառայելու... Ուստի, երբ նա քաղաքավարութեամբ և յարգանքով առաջնորդեց ինձ իր ընդունարանը և հրաւիրեց բազկաթոռի վրա նստելու, ես չը կարողացայ իմ ներքին վրդովմունքս պահել և ի միջի այլոց ասացի։

— Պ. Ամիրխանեան, ես, ճշմարիտ ասեմ, այսօր զմայլեցի ձեր քարոզչական և աստուածաբանական հմտութեան վրա. բայց ափսոս չէ՞, որ ձեր եռանդը և ոգևորութիւնը գործ էք դնում տասն հոգուց բաղկացած այս ողորմելի խումբ մարդկանց վրա, մինչդեռ ձեր հայրենիք Ղարաբաղի թեմական դպրոցի հոգաբարձութիւնը 2500 րուբլի կանխիկ դրամ ձեռքին իր դպրոցի համար ճրագով ձեզպիսի՝ աստուածաբանական գիտութիւններով օժտված տեսուչ է փնտռում, իր աւելի քան 500 սաներին հոգեպէս և բարոյապէս կրթելու և դաստիարակելու համար. իսկ դուք եկել էք ձեր բնակարանի մի անկիւնում մի խումբ ողորմելի սօլակարների և մօլօկանների վրա էք գործ դնում այդ եռանդը և գործունէութիւնը, որը ո՛չ մի առանձին օգուտ չէ տալու ո՛չ ձեզ և ո՛չ ևս քրիստոնէական եկեղեցու բարեշինութեանը։

— Այս իմ ակնարկութեանս փոխանակ պատասխանելու, քրիստոնէական հեզութեան քաղցր ժպիտը երեսին տեղից վեր թռաւ՝ և կարծես խօսքը կտրելը ծածկելու մտքով.

— Այդ մասին դեռ ես մենք ժամանակ շատ կունենանք խօսելու,—ասաց։

Եւ ապա նա գնաց հէնց ինքը մատուցարանի վրա դրած երկու գաւաթ (ֆինժան) կօֆէ բերեց կարկանդակների հետ միասին։ Ես էլ, տեսնելով որ իմ հիւրընկալ բարեկամս չէ ախորժում ինձ հետ կրօնական վիճաբանութեան բռնվել, ասելով թէ այդ մասին եթէ խօսելու լինենք, մենք շատ հեռու գնացած կը լինենք, ուստի և լռեցի, խօսքը առօրեայ ժամանակների հանդէս բերած այրող հարցերին նուիրեցինք և երկուսս էլ շատ գոհ էինք և ուրախ միմեանց ծանօթութեամբ։

Բայց ներկայումս որքան ուրախ եմ և հոգով հրճվում եմ կարդալով «Մշակի» № 51-ի մէջ Ա. Տէր-Աստուրեանի նամակը, ուր հանդէս էր բերված հանգուցեալ իմ վաղեմի բարեկամիս՝ Ամիրխանեանի նամակը, նրա գործունէութեան պատկերը Բուլգարիայի դժբաղդ հայերին վաղահաս վտանգից՝ հոգևոր և բարոյական կործանումից ազատելու համար, ինչպէս և նրա սիրուն նամակը, որով խոստովանվում է ամենայն անկեղծութեամբ թէ՝ «Ես էլ մի ժամանակ համոզված էի թէ՝ լուսաւորչական եկեղեցում ամեն ինչ սխալ է։ Սակայն իմ ծերութեան մէջ համոզումս փոխեցի։ Հայոց եկեղեցի ո՛չ ապաքէն ունի Նիկիական հանգանակը և նա Աստուածաշունչ սուրբ գիրքը գործ է ածում իր եկեղեցիների մէջ աւելի քան աշխարհիս միւս բոլոր քրիստոնէական եկեղեցիները. և բացի դրանից նա ունի շարական գիրքը, հոգևոր երգերի մի բազմութիւն, մի ամբողջ թանգարան գանձ, որպիսիք հին եկեղեցիներից և ո՛չ մէկը չունի», այլն և այլն, սրտառուչ խօսքեր։

Այո՛, սրանք փառք և պատիւ են բերում նրա անուան անմահ յիշատակին։ Ասված է՝ «Սկզբի սխալին վախճանի ուղղումը աւելի արժէք է տալիս»։

Ղ. ա.-ք. Աթանասեան

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Լաւրիս Դուշէթից

Դուշէթ, 16 մարտի

Մեր նոր գաւառապետ Գոգիէվը անըսպառ եռանդով կերպարանափոխում է մեր ընկած քաղաքը դէպի լաւ. փողոցները քարում են, լայնացնում, աւելորդ շէնքերը քանդում և մայթեր շինում։ Իսկ գիւղական հաղորդակցութեան տասնեակ տարիներով փչացած ճանապարհները վերանորոգվում են։ Եթէ գաւառապետն իր նախորդների պէս շուտով չը հեռանայ, անշուշտ մեր քաղաքը քիչ ժամանակվայ ընթացքում կը բարեզարդվի։

Ռոստովի «Ակսայ» ընկերութեան այստեղ ուղարկած ռուսական կատարելագործված երկաթեայ գութաններից կէսը տարածվեց գիւղական ազգաբնակութեան մէջ. գիւղացիները սիրով վարում են և անպայման գերադասում նահապետական անպէտք գութաններից։

Վիճակիս Ախալգօր գիւղի մօտ 100 տուն հայ ազգաբնակութիւն մնացել է առանց քահանայի, իսկ Մուխրանը մեծ կարիք ունի երկրորդ քահանայի, դպրոցները մնացել են առանց կրօնուսույցի։ Եթէ ձեռնհաս քահանաներ գտնվեն, կարող են տեղ գրաւել։

Ց. Ապրիլեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ Այս մարտի 25-ին լրանում է Կովկասի փոխարքայ կոմս Ի. Ի. Վօրօնցով-Դաշկովի զինուորական ծառայութեան 55-ամեակը։

◆ Առաջիկայ ապրիլի 5-ին Թիֆլիսի ժողովարանում կայանալու է գրական-երաժշտական արևելեան երեկոյ, նուիրված՝ Սայաթ-Նովայի յիշատակին։ Արդիւնքը յատկացված է հանգուցեալ աշուղ-բանաստեղծի մահարձանի համար։ Սայաթ-Նովայի մասին մի քանի խօսք կասէ Յ. Թումանեան. աշուղ Հազրին կերգէ ու կը նուագէ իր խմբով. Թիֆլիսի հին տարազի զգեստներով լինելու են պարեր։ Բացի դրանից լինելու է աշուղական մրցութիւն հին ձևի (բաս մանել). յաղթողը կը ստանայ մրցանակ։ Երեկոյթի կառավարիչը լինելու է իշխանուհի Մ. Թումանեան։ Տոմսակները տները չեն ուղարկվելու։

◆ Գիւղատնտեսական փորձնական աշխատանքի համագումարը կը բացվի վաղը առ. ժամը 11-ին Կայսերական Կովկասեան Գիւղատնտեսական Ընկերութեան շինութեան մէջ։

◆ Թիֆլիսի վաճառականների բանկի մէջ ծառայութիւն ստանձնելու համար խնդրագիր են ներկայացրել մօտ 1000 հոգի։ Ընդունվելու են ընդամենը 33 ծառայող։

◆ Թիֆլիսի նահանգապետը թոյլատրեց տեղիս հրէական ռաբբիին հանգանակութիւն անել հրէաների մէջ՝ առաջիկայ Զատկի առիթով աղքատ զինուորներին դրամական օգնութիւն տալու համար։

◆ Ստացանք մի տիկնոջից 2 րուբլի՝ յանձնելու «Մշակի» № 61-ի մէջ յիշատակված խեղճ կնոջը։

◆ «Պատանի» ամսաթերթի խմբագրութիւնը ստացել է Բագուից հետևեալ հեռագիրը «Մշակի» աշխատակից Մ. Բէջանեանի մահվան առիթով. «Պատանիի» մի խումբ աշխատակիցներ ձեզ հետ միասին ողբում են Մովսէս Բէջանեանի մահը։ Յաւերժ յիշատակ»։

◆ Ստացանք «Պատանի» ամսաթերթի ներկայ տարվայ I գրքոյկը։

◆ Ստացել ենք նաև «Հանդէս Ամսօրեայի» մարտի համարը, որի մէջ զետեղված են առաջվայ նման հնագիտական մի շարք յօդուածներ։

◆ Վաղուց ստացել ենք նաև «Տարազ» պատկերազարդ հանդէսի փետրվարի համարը, ամբողջովին նուիրված Ռոմանօվների արքայական Տան 300-ամեակին։ Թէ տպագրութիւնը, թէ Ռոմանօվների Տան Ցարերի, Կայսրների, Կայսրուհիների պատկերները՝ փոքր և մեծադիր՝ խիստ շքեղ և գեղեցիկ են։ Յօդուածների մէջ աչքի են ընկնում բժշկ. Բ. Նաւասարդեանի «Ռոմանօվների արքայական Տունը և հայերը» և Բենիկ վարդապետի «Ռոմանօվների կայսերական Տունը և հայերը» վերնագրով յօդուածները։

◆ «Т. Л.»-ի ասելով՝ Կախէթի երկաթուղու կառուցման աշխատանքները ընթանում են բաւական արագ։

◆ «Մեղու» աշխատանքի տան վարչութիւնը յայտնում է իր խորին շնորհակալութիւնը Թիֆլիսի նաւթարդիւնաբերական ընկերութեան վարչութեանը, 60 րուբլի նուիրելուն համար յօգուտ ընկերութեան։

◆ Թիֆլիսի դումայի իրաւասու Բէզօբրազօվը դիմեց դումայի միահամուռ խըմբերին և համաձայնեց յետ վերցնել իր հրաժարականը։

◆ Թիֆլիսի նահանգապետը թոյլատրել

մէջ։

Սակայն ինչով է բացատրւում Պետրոս Մեծի ժամանակակից հասարակութեան խիստ օպպօզիցիօն վերաբերմունքը դէպի բարենորոգումների այն հսկայ փորձերը, որոնք նոր չէին հէնց ըստ իրանց էութեան։

Հասարակական կեանքի նոր հոսանքները իրանց երբեմն վերջնական հետևանքներով հակառակ էին հին «պատմական տրադիցիաներին»։ Պետրոս Մեծը, լինելով այդ հոսանքների բազմաթիւ արտայայտիչներից ամենից հանճարեղը, կառավարական բարձր նեխված շրջանների տեսակէտից պիտի համարվէր յանցաւոր, որպէս ռուսական պատմական տրադիցիան խախտող մի ոյժ։ Ժամանակի բարձր շրջանները ցեղական արիստոկրատիայից էին կազմված, որի շահերի տեսակէտից միանգամայն վնասակար էին առևտրականութեան և արդիւնաբերութեան հետ կապված նոր երևոյթները։

Իսկ այդ երևոյթները չափազանց տևական պատերազմներն էին, որոնք ազնուականութիւնից զինուորների անվերջ շարքեր էին պահանջում, վանական հողերի յամառ սեկուլարիզացիան, իսկ հարկատու դասերից (сословіе)՝ ինտենսիվ հարկատւութիւն։ Այդ պատճառով դժգոհ էին Պետրոս Մեծից ոչ միայն հոգևորականութիւնն ու ժամանակի բարձր արիստոկրատիան, այլ և ազնուականութիւնն ու գիւղացիութիւնը։

Անշուշտ այդ օպպօզիցիայի որոշ գունաւորման համար պակաս դեր չէին խաղում Պետրոս Մեծի անձնական խառնուածքն ու վերաբերմունքը դէպի իր թշնամիները։ Այն էկսցէսները, որոնցով շատ անգամ հանդէս է եկել նա իր գործունէութեան ընթացքում, առիթ են տուել զինվելու աւելի իր անձի դէմ, քան բարենորոգումների։ «անձնական քմահաճոյքով, կարծիքներով ու սովորութիւններով»,—ինչպէս նկատում է պրօֆ. Պլատոնովը։ Բաւական է հէնց յիշել Պետրոս Մեծի այն խիստ վերաբերմունքը դէպի իր որդին, Ալէքսէյը, որին նա անհնազանդութեան համար բանտարկեց Պետրօպավլովսկի բերդում, և ուրտեղ չարաչար տանջանքների մէջ մեռաւ այդ թշուառը 1718 թ. յունիսին։ Անհարկու հօր պահանջով էր, որ բարձրագոյն դատարանը, սենատօրներից բաղկացած, մահվան պատժի դատապարտեց որդուն. սակայն մինչև վճռի իրականացումը վերջինս արդէն մեռել էր բանտում։ Նոյն Պետրոս-Մեծն էր, որ իր առաջին կնոջը և քրոջը (Սօֆիային) կուսանաց վանք մտցրեց, զրկելով նրանց աշխարհիկ կեանքից։ Իր գործունէութեան առաջին շրջանումն էր, որ նա այնպիսի խիստ վերաբերմունք ցոյց տուեց դէպի ստրելեցների զինուորական գունդը, որը ապստամբվել էր Պետրոսի կառավարութեան դէմ, մի վերաբերմունք, որին ժամանակակից մարդը չէր կարողացել սառնասիրտ հանդիսատես լինել։ Բոլոր այդ դաւադիրները մահվան դատապարտվեցին, շատերը գլխատվեցին ու կախաղան հանվեցին *)։ Ապա նշանաւոր է և այն փաստը, որ երբ Պետրոսը համոզվեց իր քրոջ (խորթ), Սօֆիայի, այդ դաւադրութեանը մասնակից լինելը, նրան ոչ միայն բանտարկեցին կուսանոցում, այլ և նրա պատուհանի առջև կախաղան հանվեցին բոլոր ապստամբ դաւադիրները։ Եւ այդպիսով Մօսկվայում և Պրէօբրաժէնսկում յանուն հին կարգերի դաւադրութեան կազմողները մահվան դատապարտվեցին հազարից աւելի մարդ **)։

Այնուհետև՝ անշուշտ բացասական տրամադրութիւն պիտի ստեղծէր նրա նաև հետևեալ վարմունքը, որ րէֆօրմ չէր արդէն, այլ բռնութիւն անձի դէմ։ Երբ 1698 թւին նա արտասահմանից վերադարձաւ Մօսկվա, հէնց միւս օրը պարտք համարեց միանգամից եւրօպական արտաքին հաղորդել բօյարներին ու պալատականներին՝ հանդիսաւոր կերպով նրանց անչափ երկար մօրուքները խուզելով և երկարափէշ կաֆտանները կարճացնելով։ Այս հանգամանքները, պարզ է, պիտի սաստիկ զինէին իր ժամանակի հասարակութեանը Պետրոսի դէմ, իսկ յետագայում նրան նոյնիսկ յեղափոխական անուանէին,—մի մարդու, որը թէպէտ ընդունակութեամբ ու հոգով դաժան, բայց մտքով հանճարեղ, աւելի հեռատես և գործնական էր նոր առաջ եկած պատմական վերոյիշեալ պայմանների նկատմամբ, քան իր դասակարգի ժամանակակիցները։ Սակայն չը պէտք է կարծել, որ Պետրոս-Մեծը իր գործունէութեան մէջ մենակ է եղել. նա ունեցել է գործակիցների մի ամբողջ խմբակ, որոնց անունները պատմութեան մէջ մի առ մի յիշված են։

Ահա այս էր պատմական-հասարակական այն ընդհանուր ֆօնը, որի վրա հանդէս եկաւ և արտայայտվեց Պետրոս-Մեծի հանճարեղ անհատականութիւնը։ Բայց կրկնում ենք, որ նա էր հասարակական պայմանների արդիւնքը և ոչ ընդհակառակը. մի գործիչ էր, որ այդ պայմաններից առաջ եկած կարիքները փորձում էր իրականութիւն դարձնել։

Այսպիսով թէ Նապօլէօն I-ի և թէ Պետրոս-Մեծի անհատականութիւնների հակիրճ վերլուծութիւնը պարզում է այն տեսակէտը, թէ ինչպէս մենք պէտք է բացատրենք անհատի դերի նշանակութիւնը պատմութեան մէջ։

Նապօլէօն I-ի և Պետրոս-Մեծի վրա մենք կանգ առանք այն պատճառով, որ ինդիվիդուալիզմի տեսակէտը պաշտպանողների համար այս երկու պատմական անձնաւորութիւնները հանդիսանում են որպէս զօրեղ փաստեր։

Սուրխաթեան

(Դը շարունակելի)

*) Лекціи по русск. ист., проф. Платоновъ. 1907 г., երես 440.

**) Նոյն գրքում, երես 445.

է Յովակիմ Ռուստամովին հրատարակել մի ձրի օրաթերթ «Кавказская Реклама» անունով։

◆ Հաւլաբարի հասարակական ակումբը իր սեփական շէնքի համար գնեց Հասան Ջալալեանի տունը Կախէտինսկայա հրապարակի վրա 55,000 ռուբլով։

◆ Ստացանք «Նոր-Դպրոց» ամսագրի փետրվարի համարը, որի մէջ ուշադրութեան արժանի մի յօդուած կարելի է համարել Ի. Ցարութիւնեանի «Թեմական դպրոցների նոր ծրագիրը» յօդուածը։ Զարմանալի է միայն, որ թեմական դպրոցների նոր ծրագիրը յայտնի է միայն «Նոր-Դպրոց» ամսագրին և մամուլի միւս օրինակները զլացվել են էջմիածնի կողմից արժանանալու այդ ծրագրի ստացման։

◆ Այսօր նշանակված է «Կօպէկ» ընկերութեան անդամների ընդհանուր ժողովը կովկասեան բժշկական ընկ. շէնութեան մէջ։

◆ Կովկ. Հայոց Հրատ. Ընկ. խնդրում է մեզ տպել, որ ինքն շնորհակալութեամբ ստացել է Թիֆլիսի Առեւտրական-Նաւթարդիւնաբերական Ընկերութիւնից 25 ռուբլի, գիւղական գրադարաններին գրքեր ուղարկելու համար։

◆ Կովկ. Հայոց Հրատարակչ. Ընկ. Վարչութիւնը մի շրջաբերականով դիմել էր Կովկասի հայաբնակ վայրերի մանր վարկի ընկերութիւններին՝ թւով 81, առաջարկելով նրանց որոշ պայմաններով ընդունել Ընկ. գրքերի վաճառման գործը, ունենալով իրանց մօտ միաժամանակ Ընկերութեան գրքերի պահեստը։ Ընկ. այս առաջարկը մեծ համակրութիւն է գտել մանր վարկի ընկ. վարչ. կողմից և շարունակւում են ստացվել զանազան տեղերից գրքերի պատուէրներ։

◆ Կ. Հ. Բ. Ընկ. Շուշու ճիւղում Ընկ. մշտական անդամներ են գրվել Զաւէն վարդապետը, Գրիգոր-բէկ Մինասբէկեանը և Թէոդորոս Խաչեանը։ Դիլիջանի ճիւղում՝ տիկին Զարէլ Զաւրեանը։

◆ Կ. Հ. Բ. Ընկ. Խորհուրդը ի նկատի առնելով, որ Ընկ. դաշնիճում սկսվել են անընդհատ ներկայացումներ, համերգներ, դասախօսութիւններ և երեկոյթներ կազմակերպվել և յաճախողների թիւը միշտ աւելանում է, վճռել է ամառվանից ենթարկել դաշնիճը հիմնովին փոփոխութեան, մեծացնել բաւականաչափ, բարձրացնել և էլեքտրական վէնտիլեացիա շինել։

◆ Հաւլաբարի ս. Կարապետ եկեղեցու միաբան Գաբրիէլ աւ. ք. Գաբրիէլեանի միջոցով նոյն եկեղեցու ծխական դպրոցի հոգաբարձութիւնը ստացել է Մկրտիչ Ղալամքարեանից 50 ռ., որ նուիրել է իր հանգուցեալ ամուսնու՝ Սօֆիա Ղալամքարեանի յիշատակին դպրոցի չքաւոր-աշակերտուհիների ուսման վարձի և զգեստների համար։ Հոգաբարձութիւնը յայտնում է իր խորին շնորհակալութիւնը նուիրատուին։

◆ Սուխում են եկել նաւերով բազմաթիւ թիւրք անանցագիր փախստականներ, որոնց վրա սահմանապահ պահակը կրակ է բացել, որով երկուսը սպանվել, մէկը վիրաւորվել է։ Միւսները ձերբակալված են։

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՎՐԱՑ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԻՑ

◆ Մարտի 25-ին, Վրաց թատրոնում, վրաց դերասանների ընկերակցութիւնը առաջին անգամ կը խաղայ Սոֆոկլէսի յունական անտիկ կեանքից վերցված «Էդիպ արքայ» ողբերգութիւնը։ Էդիպ արքայի դերը կը կատարէ դերասան Վալերիան Գունիան։ Տեսնված են մեծ պատրաստութիւններ։ Պիէսը կը խաղացվի Մարջանովի միզանսցէնով։ Ներկայացումից առաջ Մ. Ծուլուկիձէն կը կարդայ մի դասախօսութիւն «Անտիկ ողբերգութիւնը և Էդիպ արքան» թեմայով։

◆ «Սախ. Գազէթի» լրագրում թարգմանաբար զետեղված է Ցար. Գասպարեանի՝ «700» վերնագիրը կրող յօդուածը Շօթա Ռուսթավէլիի մասին, որ զետեղված էր «Մշակի» 60-րդ համարում։

◆ Աքսորավայրից Թիֆլիս են վերադարձված Կովկասի բարձր իշխանութեան թոյլտուութեամբ Թիֆլիսում ապրելու համար վրաց գրականագէտներ Գ. Լասխիշվիլին և Մ. Ջաւախով-Ազամաշվիլին։

◆ «Սախալխո Գազէթին» հաղորդում է, որ Ալազան գետի հովտում կը բնակեցվեն մօտ ապագայում 82 ռուս գաղթական ընտանիքներ։

◆ Նոյն թերթը հաղորդում է, որ Կովկասի փոխարքան Կովկաս վերադառնալու իրաւունք է տուել Դօնի վրայի Ռօստով քաղաքը վարչական կարգով աքսորված 400 հոգու։

◆ Զուգդիդի գաւառի Անութա գիւղի բնակիչները միտք են յղացել նոյն գիւղում հիմնել գիւղատնտեսական ստորնակարգ դպրոց։ Նոյն տեղի դպրոցներ կը հիմնվեն նաև միևնոյն գաւառի այլ գիւղերում։

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Զինւորական – բժշկական ակադեմիայի փակումը օրվայ հրատապ հարցն է կազմում։ Ռուսական ամբողջ մամուլը զբաղված է այդ հարցով։ Լինում են խաղաղ ցոյցեր։ Զանազան հասարակական, նոյն իսկ պետական գործիչներ արտայայտում են իրանց կարծիքը. արտայայտում են նոյն իսկ եւրօպական գիտնականները։ Ընդհանուր առմամբ ամենքը վշտով և ցաւով են խօսում։

«Рѣчь» լրագրի մէջ Նաբօկովը գրում է.

Ամբողջ այդ պատմութեան մէջ մի անգամ ևս վառ կերպով արտայայտվեց իշխանութեան զարմանալի կարճատեսութիւնը, արտայայտվեց նրա անկամութիւնը և անկարողութիւնը հաշւի առնել հասարակական հոգեբանութիւնը, և իշխանութեան արտաքին հմայքը պահպանելու համար դիմեց ահագին բարոյական կորուստների, թոյնի նոր խոշոր դօզաներ թափեց երիտասարդութեան արդէն թունաւորված պաիիսկայի մէջ։

«Русская Молва» լրագիրը գրում է.

Զինւորական-բժշկական ակադեմիայի փակման լուրը խորապէս կը վշտացնէ նրանց, ում համար թանգ է բժշկական գործի բաղդը Ռուսաստանում։ Դարաւոր աշխատութիւնը ստեղծել է նրա համար արժանաւոր բարձր համբաւ։ Ակադեմիան ոչ միայն բարձր գիտութեան դպրոց էր, նա բժշկական էտիկայի ազնուագոյն դըպրոց էր, որ ներշնչում էր իր սաներին հասարակական ծառայութեան հաստատուն աւանդութիւն։ Եւ մեր հասարակութիւնը կարողանում էր գնահատել այդ սաներին, հանդիպելով նրանց յարգանքով և համակրութեամբ բժշկական գործի դըժուարին ճանապարհի վրա։

Զինւորական-բժշկական ակադեմիայի կուլտուրական նշանակութեան մասին խօսում է և «Бирж. Вѣд.» լրագիրը.

Զինւ.-բժշկական ակադեմիան, որ գոյութիւն ունի տասնեակ տարիներ, գրաւել է հաստատ տեղ այն սակաւաթիւ գիտական և ուսումնական հաստատութիւնների մէջ, որոնք պահպանում էին յաջորդական կուլտուրական աշխատութիւնը երկրում։ Նա պատրաստում էր մարդիկ, որոնք կարողանում էին գործով ցոյց տալ իրանց անձնազոհութիւնը հայրենիքի համար ծանր օրերին և համաձայնեցնել պրօֆեսիօնալ պարտականութիւնը քաղաքացիական պարտականութեան հետ։ Ակադեմիան ապրում էր և ամուր էր աւանդութիւններով, զարգացած նրա բարգաւաճման շրջանում, երբ նա իրաւունքով հպարտանում էր ականաւոր գիտնական գործիչների փառաւոր անուններով։ Ոչ միայն Ռուսաստանում, այլ և Արևմտեան Եւրօպայում այդ ակադեմիան վայելում էր մի հեղինակութիւն, որը ոչ ոք չէր կարող վիճելի համարել։

Նոյն իսկ «Новое Время» թերթը դատապարտում է ակադեմիայի փակումը.

Անխոհեմ պատճառները երբեմն արտադրում են շատ ծանր հետևանքներ։ Զինւորական-բժշկական ակադեմիան զինւորականացնելու վատ մտածված պլանը վերջացաւ նրա փակմամբ։ 1905 թ. յեղափոխական-գործադուլային շարժման ամենաթունդ ժամանակ մեր բարձր կրթական հաստատութիւնների մէջ միակն եղաւ, որ գործադուլ չը սարքեց և իր գոյութեան ընթացքում տուեց ամենաշատ պատրաստված բժիշկների սերունդներ. նա կարողացաւ դաստիարակել ականաւոր տաղանդների մի ամբողջ շարք, որոնք բարձր պահեցին ռուսական բժշկականութեան հմայքը. իսկ այսօր նա դարձել է տարրկայ վերանորոգչական փորձերի, որոնց շտապ գործադրութիւնը առաջին քայլերից դարձաւ աղբիւր ցաւալի տարաձայնութիւնների և առաջ բերեց ուսանողական գործադուլ, որ վերջացաւ ակադեմիայի փակմամբ։

Նոյն իսկ զուտ զինւորական տեսակէտից, ռուս թերթը դատապարտում է ակադեմիայի փակումը, մանաւանդ այժմ, երբ զօրքի համար կարող է պէտք գալ բժշկական մարմնի ուժեղացրած կոմպլեկտ։

Մի խօսքով, թէ մամուլը, թէ հասարակական կարծիքը պախարակում և դատապարտում են այդ տխուր երևոյթը։

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, 21 մարտի

Թիֆլիսի որբ և չքաւոր հայ երեխաներին օգնող «Լոյս» Ընկերութեան Վարչութիւնը ստացել է յօգուտ իր ձրի դպրոցի՝ տ. Վ. Վ. Թամամշեանից և պ. Ա. Մելիք-Ազարեանից 25-ական ռ., պ.պ. Աֆրիկեանից, Ց. Մութաֆեանից, Աւան-Իւզբաշեանից և Մելիքեանից 20-ական ռ., Գ. Կաֆեանից, Մ. Խունունցից 10-ական ռ., Խ. Էլչիբէգեանից 5 ռ., Ի. Լիսիցեանից և բժ. Շահպարոնեանից 3-ական ռ., Ե. Ծատուրեանից 2 ռուբլի և Ղամբարեանից 1 ռ., որոնց Վարչութիւնը յայտնում է իր խորին շնորհակալութիւնը։

Նախագահ վարչութեան՝
Ա. Աւագեան

ՕՐՎԱՅ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

◆ «Рѣчь»-ում կարդում ենք. «Բուլգարական գեներալ Ռադկօ Դիմիտրիևը հանդիսաւոր ընդունելութեան ժամանակ, շրջապատված աջակողմեան բլօկի և պրեզիդիումների ներկայացուցիչներով, լսելով ողջոյնները, ասաց. «Պատերազմի իսկական հերոսը՝ ինքը ժողովուրդն է, որ ցոյց է տալիս զարմանալի միութիւն։ Վերցրէք բուլղար պրօֆեսօրներին, բոլորը համարեա սօցիալիստներ են։ Քանի-քանի անգամ լսել է, թէ ինչպէս նրանք բացադանչել են. «Կորչի զօրքը և այլն»։ Բայց հասաւ պատմական րոպէն և սօցիալիստ ցուցարարները դարձան հրաբորբոք հայրենասէրներ։ Մեզ մօտ նոյն իսկ մինիստրներ կան, որոնք սօցիալիստներ են։ Նրանց անշահախնդրութիւնը ամեն գովասանքից վեր է»։

◆ Լուրերի համաձայն, առաջիկայ կիրակի օրը Պետերբուրգում Նէվսկիի վրա հսկայական ցոյց է լինելու Աւստրիայի դէմ։

◆ Անկարող լինելով հանդէս գալ Պետ. Դումայում, արտաքին գործերի մինիստր Սազօնովը իր մօտ հրաւիրեց Դումայի բոլոր ֆրակցիաների ներկայացուցիչներին և պարզեց նրանց ռուսական արտաքին քաղաքականութեան ուղղութիւնը։

◆ Շուտով Պետ. Դումայում հարցապնդում կուղղվի արդարադատութեան մինիստրին Լըժինի և «Դաշնակցութիւն» կուսակցութեան գործի առիթով։

◆ Պետ. Խորհրդի մասնաժողովը ընդունեց այն օրինագիծը, որ իրաւունք է տալիս սեմինարիաներին համալսարան մտնել լրացուցիչ քննութեամբ։

◆ Սօֆիայից հեռագրում են. «Ադրիանուպօլսի հրդեհի հետ շատ դժուար է կռիւ մղել։ Թիւրքերը գաղտնի փորձում են հրդեհել քրիստոնեաների տները։ Փողոցներում թափառում են կիսամերկ, քաղցած ամբոխները։ Բուլգարների առաջին հոգսն եղաւ հաց տալ քաղցած ազգաբնակութեանը։ Վիրաւոր թիւրքերին տեղաւորում են մզկիթներում, հասարակական շէնութիւններում։ Ըստ պաշտօնական տեղեկութեան, բուլգարների Ադրիանուպօլսի առումը նստեց 15,000 սպանված և վիրաւոր։ Խոշոր է մանաւանդ օֆիցէրների կորուստը, որոնք կռւում էին զօրքերի առաջ։ Սերբերը կորցրին իրանց թւի $^2/_3$-ը։ Գեներալ Իվանովը հանգստացրեց մահմեդականներին, թէ այսուհետև բոլոր հպատակները բուլղարական թագաւորի հովանու տակ հաւասար են, և խնդրեց մահմեդական ներկայացուցիչներին զսպել խուժանը։

◆ Վիէննայից հեռագրում են, որ Ադրիանուպօլսի անկմանը նպաստեց դաւաճանութիւնը։ Շիւքրի-փաշայի ծառան բուլգարներին յանձնեց թիւրքերի մշակած պլանը։ Բուլղարական զինւորական խորհուրդը դրա հիման վրա կազմեց իր գործողութեան ծրագիրը և թոյլ տուեց թիւրքերին մօտենալ 600 մետր դէպի բուլղար զօրքերը։ Ցետոյ ազդանշանով բոլոր թնդանօթներից սպանիչ կրակ բացվեց թիւրքերի վրա, որոնք շփոթվեցին, իսկ բուլղար զօրքերը հալածելով նահանջողներին ներս խուժեցին բերդը։

◆ Վիէննայում տեղեկութիւններ են ստացվել, թէ երբ Ադրիանուպօլսում սպասւում է հակամահմեդական ջարդ։ Ազգաբնակութիւնը ահաբեկված է։

◆ Փարիզից հեռագրում են, որ Վիէննայում արդէն հրաման է արձակված նաւատորմին սկսել պատերազմական գործողութիւնները Չերնոգորիայի դէմ։

◆ Պրինց Սաբահ-Էդդինին և Վախ-Էդդինին Կ. Պօլսում ենթարկել են անայլին բանտարկութեան այն երկիւղից, թէ նրանք օգտվելով քաղաքական ճգնաժամից, կը կազմակերպեն պալատական յեղաշրջում։

◆ Պրեմիեր Մահմուդ-Շէվքէթ-փաշան թէև հրաժարվել է, բայց սուլթանի խնդիրքով առ այժմ վարում է գործերը. Հակկը-փաշան, Բէշիր-փաշան և Հիլմի-փաշան կտրուկ կերպով հրաժարվեցին պրեմիերութիւնից։

◆ Կ. Պօլսում հեռագիր է ստացվել, որ Բէյրութում ապստամբութիւն է բռնկվել։ Վալին փախել է Սիրիա, ուր յայտարարված է աւտօնոմիա։

◆ Ցիրահռչակ հերոս Էնվէր-բէյը ճողոպրել է Կ. Պօլսից յայտնի չէ ուր։

◆ Պարզվում է, որ Բիւրդստանի աւտօնոմ յայտարարելը եղաւ Մ. և Ա. կոմիտէտի համաձայնութեամբ։

◆ Թիւրքաց պաշտօնական «Իկդամ» թերթը անսպասելի կերպով մերձեցում է քարոզում Ռուսաստանի հետ։

◆ Շիւքրի-փաշան, յանձնելով իր թուրը Սավօվին, ասել է. «Ես համոզվեցի, որ չը կայ մի բերդ, որ կարող լինի դիմադրել բուլղար զինւորների ուժի առաջ»։

◆ Չաթալջայում թիւրքերի կորուստները հաշւում են 15,000 մարդ։ Բուլգարները գերել են 18,000 զինւորի։

◆ Սօֆիայում լուր է պտտվում, թէ Ֆերդինանդ թագաւորը վճռել է Բուլգարիայի մայրաքաղաքը փոխադրել Ադրիանուպօլիս։

◆ Բոլոր մեծ պետութիւնների ռազմանաւերը ներկայումս կանգնած են Բօսֆորի ջրերում։ Զինված նաւերի մեծ մասը անցան Կ. Պօլսի դեսպանատները։ Ռազմի նաւերի հրամանատարները խրատել են եղած, որ Բուլգարիան Թիւրքիայի պարտութիւնը ապացուցելու է վճռական միջոցներով. իսկ Կ. Պօլսի վրա արշաւանք գործելու դէպքում սուլթանի մայրաքաղաքում անխուսափելի կը դառնայ քրիստոնեաների կոտորածը։

◆ Կ. Պօլսում երևան հանվեց նոր դաւադրութիւն, որ նպատակ ունէր տապալել այժմեան սուլթանին և ի գահ կոչել նորից Աբդիւլ-Համիդին։

◆ Ներկայումս թիւրքաց սուլթանը գտնվում է անկողնում և ոչ ոքի չէ ընդունում։

◆ Ռուս դիւանագէտները խորհուրդ են տալիս հարկադրել Չերնօգորիային դադարեցնել Սկիւտարի պաշարումը, որովհետև Աւստրիայի զինված միջամտութիւնը անխուսափելի է։

◆ Բագւում նաւթարդիւնաբերողները առևտրի մինիստրի անունով տուած գրութեան մէջ յայտնում են, թէ նրանց մէջ սինդիկատ գոյութիւն չունի։

◆ Ֆինլանդիայի ստատս-սեկրէտար նշանակվում է ռուսացման վճռական կողմնակից Մարկօէդովը։

◆ Միլիարդէր Մօրգանի մահը արտասահմանեան բօրսաներում գները իջեցրեց։

◆ «День» լրագրի ասելով, «Դաշնակցութիւն» կուսակցութեան գործը վերաքննվելու է։

ՁԸ ՀԱՍՑՎԱԾ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

19 և 20 մարտի

Խասաւ-Իւրտից—Ցարութիւնօվին, Բաքուից—Միրզայեանցին, Ախալքալաքից—Դիւթեանցին, Վլըօրգից - Տէր Մարգարեանին։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Ց. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

№4711 ՄԱԶԵՐԻ ՆԵՐԿ

Ընկուզեայ էկստրակտից

Ներկում է մազերը արագ և հիմնաւոր, նայած ցանկութեան, բնքոյշ շիկագոյնից սկսած մինչև կատարեալ սև։ Անվնասակար լինելը երաշխաւորված է։ Մի սրուակը 1 ռ. 20 կ.։ Մեծադիրը 2 ռուբ.։

Պարֆիւմէրիա № 4711 Ֆէրդ. Միւլգէնս

Մատակ. Նորին Մեծութ. Ռուսաց Բարձր Դրան

ԿԵՕԼՆ Ռ. վ. ● ՌԻԳԱ
Հիմնված 1792 թ.

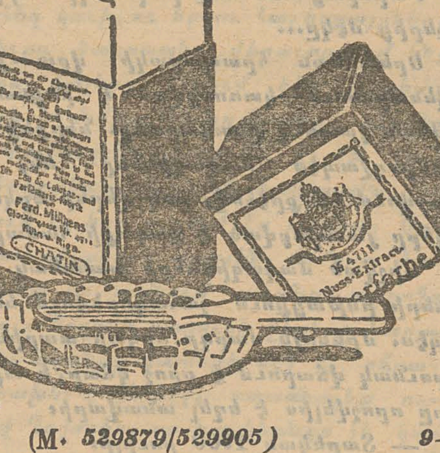

(M. 529879/529905) 9—8

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
Հիմնված 1880 թ.
(Կուկիա, Վօրօնցովի արձանի հանդէպ)
Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից
ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ

«606»-ի և «914»-ի ներարկում բժշկական խորհրդակցութեամբ՝ 11—12 ժ.

Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վեներական (սիֆիլիս) հ.։
Բ. Գ. ԱՂԱՍԱՐԵԱՆ—1—2 ժ. ներքին և երեխայոց հիւ.։
Կ. Մ. ՉԻԿՕՎԱՆԻ—9½—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային։
Զ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆ—10—11 ժ. մանկաբարձութեան կանանց և երեխայոց հ.։
Ն. Տ. ՄՈՒԼԻՆ—10—12 ժ. ականջի, կոկորդի և քթի հիւ.։
Մ. Գ. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ—11—12 ժ. մորթու, վեներական վիրաբուժութեան և միզասեռ. հ.։
Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ—12—1 ժ. ներքին և երեխայոց հիւ. և ծաղկահատ.։
ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ ՏԷՐ-ԴԱՒԹԵԱՆ—12—1 ժ. մանկաբարձութիւն և կանանց հիւ.։

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ՝

Մ. Գ. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ—6—7 ժ.։
ԿԻՆ ԲԺԻՇԿ Մ. Լ. ՌՈՆԻՆԳԵՐ-ԱՐԾՐՈՒՆԻ—6—7 ժ. մանկաբարձութիւն, կանանց և երեխայոց հիւ.։
Վճարը 50 կ.։ Չքաւորները ձրի։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

1. 0—33

ԿՕՇԿԱԿԱՐԻ ԱՇԱԿԵՐՏԻ ՆԱՄԱԿԸ

Իմ արբեցողութիւնը ինձ հասցրեց հիւանդութեան և աղքատութեան։ Ես դաժան էի, տանջում էի ընտանիքս և ինձ զսպել չէի կարողանում։ Սակայն այժմ արդէն ես բաղդաւոր եմ, որ պատմեցի դէպի կարուստ տանող ունեցածս սխալից։ Իմ կինը լրագիրներում կարդաց դեղի մասին և գնեց դեղատնից մի լիքը արկղիկ «Միտրօվին» 85 կոպէկով։ Առաջին անգամ ընդունելուց յետոյ ես սկսեցի զգուանք զգալ դէպի օղին ու գարեջուրը, իսկ այժմ բոլորովին բերանս էլ չեմ առնում։ Ես իմ դեղից մի քիչ տուի իմ մի ընկերոջ, որը խիստ արբեցող էր։ Նա պատրաստ էր համբուրելու իմ ձեռքերը այն փրկութեան համար, որ նրա մէջ երևան եկաւ։ Տեղեկութիւնների համար կարելի է դիմել՝ С.-Петерб. почтов. ящ. № 371.

(П. 44514)

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

(Ձմեռային երթևեկութիւն)

Ժամերը նշանակված են Թիֆլիսի ժամանակով)

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ՄԵԿՆՈՒՄ Է

ԲԱԳՈՒ.—Արագ գնացքը № 2—10 ժ. 12 ր. առ., հասնում է Աղստաֆա 12 ժ. 30 ր., Գանձակ 2 ժ. 55 ր., Եւլախ 4 ժ. 26 ր., Հաջի-Կաբուլ 8 ժ. եր., Բագու 11 ժ. 8 ր. գիշ.։ Պոստային գնացքը № 4—12 ժ. 36 ր. գիշ., հասնում է Աղստաֆա 3 ժ. 30 ր. գիշ., Գանձակ 6 ժ. 41 ր. առ., Եւլախ 8 ժ. 38 ր. առ., Հաջի-Կաբուլ 1 ժ. 13 ր. ցեր., Բագու 5 ժ. 36 ր. ցեր.։ Մարդատար գնացքը № 6—6 ժ. 31 ր. եր., հասնում է Աղստաֆա 8 ժ. 51 ր. եր., Գանձակ 11 ժ. 20 ր. գիշ., Եւլախ 12 ժ. 56 ր. գիշ.։ Հաջի-Կաբուլ 4 ժ. 40 ր. գիշ., Բագու 7 ժ. 53 ր. առ.։ Խառն գնացքը № 106 (Մարդատարի արագութեամբ ապրանքների համար)—5 ժ. 53 ր. գիշ., հասնում է Աղստաֆա 10 ժ. առ., Գանձակ 2 ժ. 31 ր. ցեր., Եւլախ 5 ժ. 45 ր. ցեր., Հաջի-Կաբուլ 12 ժ. 29 ր. գիշ., Բագու 6 ժ. 54 ր. առ.։

ԲԱԹՈՒՄ.—Մարդատար գնացքը № 11—10 ժ. 3 ր. գիշ., հասնում է Միխայլօվօ 1 ժ. 58 ր. գիշ., Բաթում 10 ժ. 21 ր. առ.։ Պոստային գնացքը № 2—9 ժ. 50 ր. առ., հասնում է Միխայլօվօ 1 ժ. 55 ր. ցեր., Բաթում 11 ժ. 7 ր. գիշ.։ Մարդատար գնացքը № 5—4 ժամ 38 ր. ցերեկվայ, հասնում է Միխայլօվօ 8 ժ. 44 ր. եր., Բաթում 5 ժ. 56 ր. գիշ.։ Խառն գնացքը № 107 (մարդատարի արագութեամբ ապրանքների համար)—4 ժ. 20 ր. գիշ., հասնում է Միխայլօվօ 10 ժ. 10 ր. առաւ., Բաթում 12 ժ. 26 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆ.—Պոստային գնացքը № 4/3—1 ժ. 11 ր. գիշ., հասնում է Ղարաքիլիսա 8 ժ. 30 ր. առ., Ալէքսանդրօպօլ 12 ժ. 7 ր. ցեր., Էջմիածին 5 ժ. 22 ր. ցեր., Ուլուխանլու 5 ժ. 49 ր. ցեր. (առանց Երևան մտնելու), Նախիջևան 10 ժ. 15 ր. եր., Ջուլֆա 11 ժ. 40 ր. գիշ.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 8/79 (միայն II և III կարգի վագօններով)—1 ժ. 6 ր. ցեր., հասնում է Ղարաքիլիսա 8 ժ. 23 ր. եր., Ալէքսանդրօպօլ 12 ժ. գիշ., Էջմիածին 6 ժ. 29 ր. գիշ., Ուլուխանլու 6 ժ. 11 ր. առ., Երևան 5 ժ. 51 ր. առաւ.։ Մարդատար-ապրանքատար գնացքը № 6/5—8 ժ. 10 ր. եր., հասնում է Ղարաքիլիսա 3 ժ. 37 ր. գիշ., Ալէքսանդրօպօլ 7 ժ. 14 ր. առ., Կարս 10 ժ. 48 ր. առ.։

ԲՈՐԺՈՄ.—Մարդատար գնացքը № 95/10—3 ժ. 17 ր. ցեր., հասնում է Գօրի 5 ժ. 57 ր. ցեր., Բորժոմ 9 ժ. 13 ր. եր.։

ԹԻՖԼԻՍ Է ՀԱՍՆՈՒՄ

ԲԱԳՈՒԻՑ.—Արագ գնացքը № 1—9 ժ. 10 ր. եր. Պոստային գնացքը № 3—9 ժ. առ.։ Մարդատար գնացքը № 5—3 ժ. 46 ր. ցեր.։ Խառն գնացքը № 107—3 ժ. 8 ր. գիշ.։

ԲԱԹՈՒՄԻՑ.—Արագ գնացքը № 12—8 ժ. 50 ր. առ., Պոստային գնացքը № 4—11 ժ. 32 ր. գիշ. Մարդատար գնացքը № 6—5 ժ. 15 ր. ցեր. Խառն գնացքը № 106—5 ժ. 15 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆԻՑ.—Պոստային գնացքը № 40/3—8 ժ. առ.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 6К./5—1 ժ. 28 ր. ցեր.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 89/7—5 ժ. 28 ր. ցեր.։

ԲՈՐԺՈՄԻՑ.—Մարդատար գնացքը № 9/10Б—11 ժ. 22 ր. առ.։

ՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԵՂԷՆՆԵՐԻ ՊԱՀԵՍՏ
Ինժեներ Ի. Ս. Պօնդօյեվի
Թիֆլիս, Ելիզավետին. փ. № 164, անկիւն Բակինսկայա փ.։ Տելէֆօն № 10—93.

ՊԱՀԵՍՏՈՒՄ ԿԱՆ
ՑԵՄԵՆՏ ԵՐԿԱԹԷ ԳԵՐԱՆՆԵՐ

ԵՐԿԱԹ—անկիւնի, կաթսայի, րիֆլէնօյ, տանիքի՝ սև և ցինկով պատած։ ԱՍՖԱԼՏ սըզրանեան։ ԳՈՒԴՐՈՆ, կրակի դիմացող աղիւս և կաւ։ Շինութեան և փուչ ԱՂԻՒՍ, ԿՂՄԻՆՏՐ մարսէյլեան տեսակի և այլ տարրկ.։ Աղիւսի սեփակ. գործարան Թիֆլիսում։ Ամեն տեսակ շինարարական նիւթեղէն. համար արված պատուէրները կատարվում են շուտափոյթ։

(ու.) 7. 30—13

ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՄԵԾՈՒԹԵԱՆ ԿՈՎ ԿԱՍԻ ՓՈԽԱՐՔԱՅ
ԴԻՒԱՆԱՏԱՆ Տ Պ Ր Ն Ը
(ԼՕՐԻՍ-ՄԵԼԻՔՕՎՍԿԱՅԱ ՓՈՂՈՑ, ԱՐՔՈՒՆԱԿԱՆ ՏՈՒՆ)

կատարում է ամեն տեսակ տպարանական աշխատանքներ, այն է՝ տպագրում է լրագիրներ եւ ամսագիրներ, գրքեր, բրօշիւրներ, բլանկներ, աֆիշաներ, ծրագիրներ, հարսանեկան հրաւիրատոմսեր, այցեքարտեր և այլն։

Ընդունվում են տպագրական պատուէրներ հետևեալ լեզուներով՝ ռուսերէն, հայերէն, վրացերէն, թուրքերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն, աբխազերէն և լեռնականների բարբառով։ Պատուէրները կատարվում են մաքուր, ճշտօրէն և չափաւոր գներով։ Ընդունվում են նաև շուտափոյթ կատարվելիք պատուէրներ առանձին պայմաններով։

Պատուիրողների ցանկութեան համաձայն, տպարանը պատուէրները կարող է կազմել տալ, կամ բրօշիւրներ շինել, ու այնու յանձնել։

ԿԱՆ ՄԵԾ ՔԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ ԶԱՆԱԶԱՆ ՏԵՍԱԿ ԹՂԹԵՐ ՊՐԷՍ-ԿՈՒՐԱՆՏԻ ԳՆԵՐՈՎ։